

dítě a dospívající na útěku

sdružení linka bezpečí

SBORNÍK Z KONFERENCE

dítě a dospívající na útěku

Sdružení Linka Bezpečí © 2006

texty:

© PhDr. Jiří Broža

© Michaela Svobodová

© Šárka Laipoldová

© JUDr. Martin Kloubek

© Mgr. Viktor Vanžura

© PhDr. Helena Volechová

© MUDr. Elena Turnovská

© PaedDr. Jiří Pilař

obsah

ÚVODNÍ SLOVO	
Mgr. Tomáš Květák	7
POZVÁNKA KONFERENCE	9
PROGRAM	
příspěvky lektorů	
PhDr. Jiří Broža „K čemu útek?“ – přirozená etapa na cestě ke svobodě	13
Ing. Michaela Svobodová Útek jako forma separace od rodiny	19
Šárka Laipoldová Zkušenosti z Linky vzkaz domů	27
pplk. JUDr. Martin Kloubek Metodika pátrání Policie ČR po pohřešovaných dětech na útěku	31
Mgr. Viktor Vanžura „Nechci tady být“	39
PhDr. Helena Volechová Útěkovost dětí a mládeže z pohledu kurátora pro děti a mládež	47
MUDr. Elena Turnovská Útěky dětí, co jim předchází a co následuje – úloha a možnosti azylového domu pro děti	53
PaedDr. Jiří Pilař Náhradní výchovná péče v reálné podobě	63
Co Sdružení Linka bezpečí nabízí?	70

úvodní slovo

Sdružení Linka bezpečí, jež nese ve svém jménu název svého největšího projektu, poskytuje již 12 let dětem a mladým lidem pomoc a podporu formou krizové telefonické intervence. V květnu letošního roku dovršil počet uskutečněných hovorů na Lince bezpečí sedm milionů (ačkoliv je nutno podotknout, že většina volání je testovacích, případně zneužívajících možnost bezplatného dovolání). V „reálných“ hovorech, které skutečně hledají pomoc a podporu, je jedním z nejzávažnějších témat útěk dítěte a proto se Sdružení rozhodlo rozšířit svoji nabídku pomoci a v září 2003 uvedlo do provozu nový projekt, zaměřený na tyto děti, Linku vzkaz domů.

Jako „vedlejší produkt“ našich služeb vzniká databáze záznamů volání dětí, svým rozsahem naprosto jedinečná, která přímo vybízí, aby se s ní začalo intenzivně vědecky pracovat. Věříme, že se v brzké budoucnosti najdou instituce či osobnosti, které tuto výzvu přijmou a pomohou tak zmapovat terén krizových situací dítěte, dosud poměrně málo prozkoumaný, včetně těch situací, které nakonec vedou dítě nebo mladého člověka ke krajnímu řešení – k útěku z domova.

Problém dětí na útěku je palčivý pro sociální práci v mnoha institucích, jak o tom ostatně svědčí škála přednášejících a jejich příspěvků. První konference, kterou Sdružení Linky bezpečí pořádá, je tedy věnována tomuto závažnému tématu. A že se jedná o téma opravdu silné, o tom svědčí velký zájem, který přesáhl kapacitní možnosti místa konání – auly Hotelu ILF.

Útěk nastoluje otázku svobody a etiky. Kde není svoboda, nemůže být řeč o etice – kdo nemá možnost volby, toho nelze smysluplně volat k odpovědnosti za jeho chování. Ale platí to i naopak – kde nejsou zřejmá etická pravidla, nemůže být řeč o svobodě. Svoboda není totéž jako libovůle, svévole, zlovůle. Svoboda neznamená možnost zničit sebe i ostatní, ale možnost vybrat si nejlepší prostředky k dosažení nejlepšího cíle. Pro rodiče, vychovatele a všechny instituce, které mají co činit s výchovou dětí a mládeže, z toho plyne dvojitý závěr: zaprvé, nelze dát dětem svobodu bez pevného etického základu, jak se o to pokouší dnešní konzumní společnost. Zadruhé, nelze od dětí vyžadovat plnění etických norem, aniž bychom jim dali prostor svobody, ve kterém by mohly samostatně přemýšlet a svobodně rozhodovat pro dobro. I tyto dva důrazy zazněly, byť implicitně, v mnohých příspěvcích.

Přeji všem, kteří se konference zúčastnili, aby jim tento sborník připomněl její tvořivou atmosféru a samozřejmě i obsah referátů.

Zároveň jsem rád, že i ti, jejichž účast jsme museli z kapacitních důvodů odmítnout, se mohou alespoň touto formou seznámit s poznatky, které zazněly během přednášek.

dítě a dospívající na útěku

pozvánka

Sdružení Linka bezpečí pořádá

KONFERENCI „DÍTĚ A DOSPÍVAJÍCÍ NA ÚTĚKU“

(na téma útěky dětí a dospívajících z domova a ústavních zařízení)

Konference je pořádána Sdružením Linka bezpečí.

Konference se zúčastní zástupci ze státních organizací, nestátních neziskových organizací a další odborníci.

Hlavním cílem konference je výměna informací, zkušeností, podpora spolupráce státního a nestátního sektoru v oblasti týkající se všech aspektů dítěte a dospívajících na útěku.

V příloze Vám zasíláme předběžný program.

Aktualizovaný program konference naleznete na

www.linkabezpeci.cz/akce.htm

Zveme a těšíme se na všechny, které dané téma zajímá a chtějí se podělit o své zkušenosti, vyměnit si informace a navázat spolupráci se svými kolegy z jiných organizací.

Konference se koná dne 18. 4. 2006 v Institutu postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví, hotel ILF, Budějovická 15, Praha 4.

program

KONFERENCE „DÍTĚ A DOSPÍVAJÍCÍ NA ÚTĚKU“

1. BLOK

- 9:00–9:05 **Zahájení konference a představení Sdružení Linka bezpečí**
(Mgr. Tomáš Květák, ředitel Sdružení Linka bezpečí)
- 9:05–9:25 **„K čemu útěk?!“ – přirozená etapa na cestě ke svobodě**
(PhDr. Jiří Broža)
- 9:25–9:45 **Útěk jako forma separace od rodiny psychosociální pohled na dlouhodobý život mladých lidí mimo rodinu**
(Ing. Michaela Svobodová, Dom o.s.)
- 9:45–10:00 **Zkušenost z Linky vzkaz domů**
(Šárka Laipoldová, Linka vzkaz domů)
- 10:00–10:20 **Metodika pátrání Policie ČR po pohřešovaných dětech na útěku**
(JUDr. Martin Kloubek, policejní komisař, Policie ČR)
- 10:20–10:40 Diskuse
- 10:40–11:05 Přestávka

2. BLOK

- 11:05–11:25 **„Nechci tady být“**
(Mgr. Viktor Vanžura, Diagnostický ústav Dobřichovice)
- 11:25–11:45 **Útěkovost dětí a mládeže z pohledu kurátora pro děti a mládež**
(PhDr. Helena Volechová – odd. sociální prevence, ÚMČ Praha 5)
- 11:45–12:05 **Útěky dětí, co jim předchází a co následuje – zkušenosti z azylového domu pro děti**
(MUDr. Elena Turnovská, Dům tří přání o.s., Praha 6)
- 12:05–12:25 **Problematika útěkovosti ze zařízení ústavní a ochranné výchovy**
(PhDr. Jana Zapletalová, IPPP)
- 12:25–12:45 **Nejenom děti utíkají před problémy**
(PaedDr. Jiří Pilař, ředitel odboru speciálního vzdělávání a institucionální výchovy MŠMT)
- 12:45–13:15 Diskuse
- 13:15–14:15 Oběd
- 14:15–15:45 **ODPOLEDNÍ WORKSHOPY**
- Sekce A **Útěky dětí ze zařízení ústavní výchovy**
(PhDr. Božena Lanyová, Diagnostický ústav a Středisko výchovné péče Liberec)
- Sekce B **„Můžeme využít zkušenost vlastních útěků v práci s útekáři?“**
(PhDr. Jiří Broža)
- Sekce C **„Vítej DOMA!“ možné postupy při přijetí mladého člověka/dítěte po návratu domů nebo při přijetí do pomáhající instituce**
(Ing. Michaela Svobodová, Dom o.s.)
- Sekce D **Praxe a teorie terénní sociální práce s dětmi na útěku z ústavní výchovy a rodinného prostředí**
(László Sümegh, Projekt Šance o.s.)
- 15:45–16:05 Přestávka
- 16:05–17:00 Závěry z workshopů a diskuse (mluvčí jednotlivých pracovních skupin)
- 16:50–17:00 Zakončení konference

„K čemu útěk?“

PŘIROZENÁ ETAPA NA CESTĚ KE SVOBODĚ

PhDr. Jiří Broža

Celý život člověka – od početí až ke smrti – je spojený s nacházením místa a jeho opouštěním.

DĚTSTVÍ

Několik měsíců po početí, sotva jsme se zahrnili v těle matky a začali se vyvíjet v malého člověka, už je nám prostor těsný, nemáme v něm dobré místo a musíme jej **opustit**. Pokud by k tomu nedošlo, zahyneme my i náš hostitel – matka. Zatímco o tomto prostoru prvního životního období málokdo pochybuje jako o dobrém až ideálním, další etapy už tak jednoznačně vnímané nejsou. O každý okamžik, každou pozici, každou hodnotu apod. musíme bojovat nebo nám je někdo musí připravit. Nic už se neděje zdánlivě samo od sebe, jako v období před porodem. Často se opakuje proces, který bychom mohli s trochou nadsázky popsat jako permanentní hledání, nacházení a opouštění, proces vymezování sebe sama v rámci vnějšího prostoru a **unikání** z něj.

V každé chvíli a v každé situaci je naše spokojenost či nespokojenost závislá na kvalitě vztahu nebo vztahů, ve kterých jsme se naučili a stále se učíme žít, přizpůsobujeme se jim nebo z nich **unikáme**.

Již v době před porodem je naše existence úzce spojena s existencí matky a jsou teorie, které říkají, že i bezproblémový prenatální vývoj je závislý na spokojenosti matky (chtěné – nechtěné dítě, zralost – nezralost k mateřství...). V této době jsme tedy naprosto a beze zbytku odkázáni na někoho druhého, svoji spokojenost nejsme schopni nijak ovládat, svobodné rozhodování neexistuje, závislost je absolutní.

Samostatnou bytostí se stáváme po porodu – **po prvním úspěšném životním úniku/ útěku** z prostředí, které přestalo být dobrým a bezpečným. Je tu však rodič, který je schopný se o nás postarat, vytvořit s námi symbiotický vztah a prostor, který je opět dostatečně dobrý k existenci. Nelze hovořit o svobodném životě. Jsme závislí na lidech, kteří nás obklopují, starají se o naši existenci, naše přežití, naše bezpečí. My sami si na základě všech zkušeností vytváříme vnitřní strukturu, kterou bychom mohli nazvat jako závislostní, a také v závislosti na vnějších osobách (nejprve matce a později i ostatních autoritách) ji naplňujeme bezpečím a jistotou svého místa ve světě. Ani nejdokonalejší rodiče však nejsou schopni plně uspokojit všechny naše potřeby. Potřeby vnějšího komfortu, na který v dětství nemáme tak velké nároky, ve většině případů uspokojeny bývají. Jde však především o vnitřní potřeby. O co více si uvědomujeme sebe jako autonomní a od ostatních oddělenou bytost, o to více potřebujeme rozumět sami sobě a svému místu ve společnosti, stát se jeho hodnotnou součástí. Jsme nuceni častěji rozhodovat sami za sebe a brát na sebe riziko neúspěchu. Vedle reálného světa, kterému se ve své závislosti svými vnějšími projevy relativně bez komplikací přizpůsobujeme, vzniká a vytváří se náš paralelní vnitřní svět, v mnoha ohledech magický svět, do kterého míří naše **další úteky**. Vysvětlujeme si jím některé nejasnosti světa vnějšího a s jeho pomocí se také pokoušíme zabezpečit tzv. narcistickou rovnováhu. Ta je poprvé vážně narušena opu-

dítě a dospívající na útěku

těním harmonického primárního stavu charakteristického grandiózním vnímáním sebe sama, kdy býváme dlouhodoběji vystaveni frustracím – pláč nepřivólá okamžitě matku, hlad není okamžitě uspokojen, věci se nedějí tak, jak bychom si přáli. Po období pohody a vnitřní jistoty přichází zkušenost nejistoty, bezmoci – prvního narcistického znejistění. Tuto nepohodu řešíme zpočátku nejčastěji regresí se snahou o návrat do symbiotického stavu, do stavu splynutí s druhými. Později, s rozvojem vlastního ega, začínáme používat obranný mechanismus popření a idealizace. Frustrující stavy odmítneme – popřeme, vytváříme velikášské, grandiózní fantazie a **unikáme do nich**. Fantazie však nemusejí být pouze spásnosné. Primitivní způsob myšlení, který se dosud nepodřídil racionálnímu myšlení (např. přijetí a pochopení nespravedlnosti ze strany rodiče), vytváří fantazie plné nestvůr, bubáků apod., které mají za úkol substituovat skutečné reálné ohrožení, jemuž nerozumíme a vůči němuž jsme naprosto bezmocní.

V raném dětství jsme zcela odkázáni na kvalitu vztahu s rodičem, zda nám zajistí dostatek bezpečí a přizpůsobí se našim potřebám – nejen existenčním, ale především interakčním na úrovni verbální, neverbální, vědomé i nevědomé, a tím nám umožní prožít subjektivní omnipotenci a poskytne dostatečnou možnost včlenit vnější objekty do svého vnitřního světa; zda nás dokáže provázet při popírání znejistující skutečnosti a vytváření idealizací; zda nám umožní bezpečně **unikat** do popsanych fantazií a zabráni tomu, aby se staly příliš absurdní a nebezpečné. Pomáhají nám nacházet spokojenost v sobě samých, navracet se ze všech **úniků**, vnitřně se osvobodovat.

Jedinou možnou cestou je nepřerušovaná interakce, přijetí, skutečný zájem a láska. Jinými slovy, dostatečně dobrý prostor pro sebeprosazení, s jasnými hranicemi umožňujícími bezpečně **uniky** a návraty.

V případě, že se nám takového prostoru nedostává, odpovídají tomu i naše **úniky**, které se také stávají nebezpečnými.

PUBERTA

Po latentní fázi, která se navenek jeví jako celkem klidné období a kterou můžeme z pohledu vnitřní struktury osobnosti charakterizovat jako období závislostní, se dostáváme do období dramatičtějšího, plného vnitřního neklidu, plného dalších **úniků** a **útěků**.

Závislostní struktura mající v předešlém období úkol chránit nás před světem mimo rodinu, nám najednou přestává být dost dobrá. Potřebujeme se z ní vymanit. Vše, co je s ní spojené, máme tendenci degradovat, odmítat; naším cílem je postavit se „na vlastní nohy“. Chceme být dospělí. Chceme **opustit** dosavadní prostor a používáme k tomu různé strategie, metody, formy, které často nebývají společensky přijatelné. Potřebujeme za každou cenu **utéct** z prostředí, které „už je nám malé“. Tento trend je naprosto přirozený a s trochou nadsázky jej lze svým významem i některými průvodními znaky přirovnat k porodu – k **úniku** z dělohy. Zde bych odkázal na knihu Vladislava Chvály a Ludmily Trapkové Rodinná terapie psychosomatických poruch, ve které je tento proces

podrobně popisován a označen jako sociální porod. Stejně jako plod v děloze potřebuje místo, které mu matka již nemůže nabídnout, a jediná cesta je **únik** z dělohy – fyzická separace, tak i dospívající nejednou potřebuje něco, co již v rodině nelze získat, a jediná cesta je **únik** z rodiny – sociální separace.

Tento zásadní **únik** mění naši roli ve světě je provázen mnoha dílčími **úniky**, které můžeme vnímat, pokusíme-li se prozkoumat vnitřní svět dospívajícího jedince procházejícího obdobím puberty a později adolescence. Vnitřním odmítnutím závislostní struktury je jedinec puzen k samostatnosti, dospělosti, nezávislosti, naprosté autonomii a dostává se do stadia, které je opět s nadsázkou možné přirovnat k prestrukturálnímu období. Jednu strukturu odmítá, jinou ještě nemá vytvořenou. Teoretici popisují novorozence v prestrukturálním období jako bytost unášenou proudem neintegrováných okamžiků, ze kterého se spontánně vynořují přání a potřeby a po jejich naplnění vplouvají zpět do tohoto „plynutí bytí“ („going-on-being“). U dítěte se takový způsob bytí očekává, zatímco současný dospívající je i v tomto stavu vystavován vnějšímu tlaku na výkon, na plnění pravidel, na způsob chování. To má ale spojené s již **odmítnutou** strukturou, a navíc – už je rozhodnuto! „Nenechám si poroučet, co mám dělat, sám vím nejlépe, co je potřeba. Nechci být tím, co ze mě chtějí udělat ostatní, sám si najdu svoji pozici.“ Složitost celé situace je v tom, že vnitřní svět dospívajícího není stabilní, nemá jasnou strukturu, je nejistý a chaotický. Dospívající složitě hledá záchytné body a veškeré síly zaměřuje na vytvoření nové identity, která by byla jeho a cítil by se v ní dobře.

Zdá se, že potřeba cítit se hodnotně je hnacím motorem tohoto období. Nemůže-li se ale cítit dost dobře sám se sebou, je to úkol téměř nadlidský. Hledá proto kompenzaci vlastní neschopnosti. Ta se často nabízí právě v **útěcích**. Před odpovědností, před pravidly, před poslušností – všem útěkům tohoto období bychom mohli dát jeden společný jmenovatel. Jde o **útěk před sebou samým**, před svou nejistotou, úzkostí, před strachem ze selhání, z odmítnutí.

Jedním z možných řešení je **útěk** k sociální skupině, která je ochotná jej bezvýhradně přijmout (podobně jako matka novorozence přijímá bezvýhradně a její láska není ničím podmíněná, pouze existencí samotnou). Mnohé sociální skupiny sloužící jako „přístav“ pro dospívajícího bývají společností obtížně přijatelné, ale pro dospívajícího nemusejí vždy znamenat jenom automatické směřování k asocialitě. Paradoxně jej mohou uklidnit. Dospívající ví, že někam pevně patří, a může se tak zaměřit na ujasnění si sebe sama a svého místa nejen v této skupině, ale ve světě obecně. Poté skupinu přirozeně opouští a dál svobodně rozhoduje o své budoucnosti.

Útěky v tomto období mají celou řadu podob. U chlapců jsou většinou viditelnější, dívky je častěji prožívají vnitřně. Mají však jeden úkol – najít sama sebe, svoji identitu.

V pohádkách bývá tento proces popisován jako cesta do světa, jako opakované neuposlechnutí dobrých rad, jako boj s drakem (chaosem), aby vše nakonec skončilo svatbou a spokojeností až do konce života.

Pokusil jsem se popsat pár střípků z **útěků**, o kterých jsem přesvědčený, že mají pro jedince svou velkou hodnotu, jsou naprosto přirozené, v souladu s vývojovými potřebami jedince a většinou nemívají destruktivní následky. Mohou mít vnější či vnitřní příčinu a jejich cílem je odstup od aktuální situace a nasbírání sil k dalšímu rozvoji.

Vždy mají příčinu v nespokojenosti, a ne všechny končí pozitivně. Na začátku příspěvku jsem se zmiňoval o vztazích jako o něčem, co určuje celkovou spokojenost člověka a kvalitu života. Ty si budujeme již od počětí. Jsou-li hned od počátku dobré, je velká pravděpodobnost, že i k sobě najde jedinec dobrý vztah, který mu umožní překonávat všechny kritické situace včetně útěků a znovu si najít dobré místo. Pokud však dítě vztahům nevěří, nejsou pro něj bezpečné, jsou převrácené (dítě slouží rodiči) nebo jinak deformované, může prožít celý život na jednom velkém útěku, který se společnost bude pokoušet zastavit. Bohužel většinou pouze technicky na základě pravidel, norem a zákonů. Nabízí prostředí, které člověk na útěku nepřijímá. Odsuzuje, snaží se napravit chování, vyžaduje přizpůsobení, ale neumožňuje kompenzovat osobnostní deficity a cítit se dobře, a tím nutí k dalším a dalším útěkům.

Všem, kteří se zabývají pomocí ohroženým dětem, přeji hodně odvahy a síly nalézt odpověď na otázku, zda chci primárně pomáhat společnosti od nepohodlného dítěte, anebo chci pomoci dítěti, o které se společnost nedokázala dobře postarat. Přeji všem odvalu a sílu nepodlehnout pouze požadavkům společnosti k nápravě chování, ale orientovat se na vnitřní potřeby dítěte, pokoušet se je naplnit, navázat s ním oboustranně důvěryhodný vztah a vytvořit tak prostor umožňující skutečnou reparaci jeho vývojových deficitů.

LITERATURA

FRAIBERGOVÁ, S. H., *Magické roky*, Triton, 2002

HENSELER, H., *Revue psychoanalytická psychoterapie*, ČSPAP, 2005

MITCHELL, S. A., *Freud a po Freudovi*, Triton, 1999

TRAPKOVÁ, L., CHVÁLA, V., *Rodinná terapie psychosomatických poruch*, Portál, 2004

WINNICOTT, D. W., *Lidská přirozenost*, Psychoanalytické nakladatelství, 1998

útěk jako forma separace od rodiny

Ing. Michaela Svobodová

CO JE DOM ?

DOM-sociální služba – poskytuje přechodné bydlení a všestrannou podporu mladým lidem bez rodinného zázemí při vstupu do samostatného života.

DOM-systém péče – psychosociální rehabilitace mladých lidí, kteří prožili dětství mimo vlastní rodinu.

Podoba pomoci – dlouhodobá podpora v sociálně-ekonomické a materiální oblasti, sociální učení, terapeutický vztah, práce s osobní historií (více na www.dom-os.cz).

Vysoké procento klientů DOMu tvoří mladí lidé, kteří se ocitli v zařízení ústavní péče z důvodu různých problémů v dětství. Dá se říci, že „na začátku byly útéky“.

Tyto děti nikdo nezastavil. Jejich obtíže je přivedly do ústavů, po dosažení zletilosti byla již pouta s rodinou zpřetrhána, nemají se kam vrátit. S určitou mírou nadsázky se dá říci, že DOM pracuje s lidmi, kterým se „útěk povedl“ a skončil dlouhodobou nebo nevratnou separací od rodiny.

Odborné východisko: **Pesso Boyden Systém Psychomotor**

VÝVOJOVÉ POTŘEBY ČLOVĚKA PODLE ALBERTA PESSA A DIANY BOYDEN

„Všichni jsme si rovni v tom, že usilujeme o štěstí a snažíme se překonat strast. Věřím, že všichni máme právo, aby se nám toto přání splnilo ... Porovnáme-li duševní a fyzickou úroveň štěstí, zjistíme, že prožitky bolesti a radosti na duševní úrovni jsou vlastně mnohem silnější než na úrovni fyzické. Můžeme se klidně nacházet v nějakém příjemném prostředí, a přesto se nebudeme cítit dobře, když nás bude tížit deprese.“
(**Jeho Svatost Dalajlama, Otevřené srdce, Praha 2001, str. 30**)

Albert Pessa a jeho žena Diane Boyden během čtyřicetileté terapeutické praxe společně objevili a popsali systém potřeb a genetické přirozenosti člověka a vytvořili rámec toho, jak tento systém funguje na obecné úrovni. Závěry jejich teorie (běžně se nazývá PBSP – Pessa Boyden Systém Psychomotor) byly mnohokrát potvrzeny v klinické psychoterapeutické praxi i posledními výzkumy na poli neurologie.

TEORIE PBSP

Podle Alberta Pessa se člověk rodí s danou genetickou výbavou, jež je společná všem lidem. Pokud je vychován a žije podle této vnitřní dané genetické struktury, zažívá ve svém životě naplnění a štěstí. Pokud ovšem není vychován či nežije v souladu s touto genetickou přirozeností, zažívá v různé míře opak. Podle toho, do jaké míry se výchova dítěte a později vědomý život člověka blíží „požadavkům“ genetické přirozenosti, nebo se od nich odlišuje, člověk zažívá různou míru štěstí a neštěstí. Teorie PBSP říká, že naše vrozená genetická přirozenost nám „vnuká“ cestu ke svému naplnění prostřednictvím potřeb.

Z celé propracované teorie se v rámci přednášky zaměřím na vymezení 5 základních potřeb, které mají úzký vztah k problematice DÍTĚTE NA ÚTĚKU.

- **Pokud potřeby nejsou naplněny, tak se neztrácejí, ale ovlivňují a narušují náš každodenní život, vnímání a chování.**
- **Vedou k trvalému nebo dlouhodobému pocitu chaosu, nedostatku a poruchám chování.**
- **Jsou příčinou toho, že si vybíráme situace, kontexty a postavy, které, jak se nám zdá, by mohly naše potřeby uspokojit.**

PĚT ZÁKLADNÍCH POTŘEB

Tyto potřeby jsou uspokojovány ve třech fázích:

A • U počatého a malého dítěte jsou naplňovány doslova a konkrétně

B • U staršího dítěte a mladého člověka jsou naplňovány na symbolické úrovni

C • Nakonec se dospělý člověk naučí a je schopen tyto základní potřeby uspokojovat sám. Stane se tak prostřednictvím péče jiných lidí, kterou postupně zvnitřní.

základní potřeba	počaté nebo malé dítě	starší dítě	dospělý člověk
	doslovné a konkrétní naplnění	symbolické naplnění	uspokojuje základní potřeby sám
MÍSTA	v děloze matky, po narození dáním prostoru	místem v „srdci“ rodičů, bezpodmínečnou láskou	má místo ve svém těle a myslí
SYCENÍ	krmením	sycením sebevědomí	umí se nasytit doslova i ve smyslu sebeúcty
PODPORY	chováním a nošením dítěte	podporováním snah a aktivit dítěte	stojí si za svými snahami a aktivitami
OCHRANY	ochranou před vnějším nebezpečím	ochraňováním práv	ochraňuje sám sebe
HRANIC	hlídáním chování	omezováním a definováním hranic	umí sám sobě stanovit hranice

PROSTŘEDÍ POTŘEBNÉ PRO USPOKOJOVÁNÍ 5 POTŘEB

DOMOV

Myslíme tím život v bezpečném prostředí, v dlouhodobém zažívání láskyplné péče rodičů, resp. jednoho rodiče, náhradní rodiny nebo blízké stabilní osoby. Zcela jistě nemůžeme mluvit o prostředí instituce (ústav).

Je-li toto přirozený a pozitivní stav, je nutné se ptát, jak to souvisí s útekem?

Existuje souvislost, logická vazba mezi teorií potřeb PBSP a situací dítěte na útěku?

ÚTĚK

základní potřeba	na útěku	náhradní uspokojení formy a rizika
MÍSTA	faktické bezdomovství, dítě se samo vzdá svého místa Stres, frustrace, nejistota	Hlavní nádraží, squat, permanentní migrace, pohyb
SYCENÍ	hlad, zima, špína, osamělost, izolace Orientace na tady a teď	krádeže, žebrání, prostituce, parta, drogy, skupina, která přijímá (bezdomovci)
PODPORY	pocit ohrožení, beznaděje, nejistoty Vyhledávání skupin nebo jedince ve stejné situaci	parta, bezdomovci, squateři, pasáci a prostitutky/ti, drogy
OCHRANY	podvědomé i vědomé obavy, strach, úzkosti Popření má podobu pýchy, falešného nadhledu, „ramena“, až agrese	parta, silný vůdce, mimikry (punk, kapuca, skinhead), skupina, kde se lze skrýt
HRANIC	s postupujícím časem mizí, život „bez pravidel“ Postupně mizí volní mechanismy a morální zábrany	kritika druhých – společnosti, odmítání „běžného života“, alternativní subkultury, anarchisté

HYPOTÉZA

- **útěk z domova jde vždy proti lidské, resp. dětské přirozenosti neboli genetickému vkladu**
- **jeho důvod a příčiny tedy musí být velmi vážné**
- **z hlediska potřeb se jedná o zjevení**
- **hlubokého deficitu v jejich uspokojení, o zjevení**
- **závažného rozporu mezi realitou života a genetickým vkladem jedince**

Analýza útěku z pohledu potřeb (podle PBSP) může rodině i pomáhajícímu profesionáloví pomoci při hledání příčin a prevenci, aby se tento projev neopakoval či nestal chronickým.

MOŽNOSTI

1) JEDNORÁZOVÝ AFEKTIVNÍ ZÁTĚŽOVÝ ÚTĚK

vychází z neobvyklé zátěžové situace (škola, rodina, nemoc, konflikt).

Zpracování může zachytit rozvíjející se tendenci k únikovému řešení zátěže.

2) OPAKOVANÉ, PRODLUŽUJÍCÍ SE CHRONICKÉ ÚTĚKY VEDOUcí K SEPARACI,

např. k ústavní výchově, přesunu mezi rodiči, dlouhodobému životu na ulici.

Podle symptomu hledáme odpověď na příčinu chování v oblasti uspokojování potřeb.

HLOUBKOVÝ POHLED NA DÍTĚ NA ÚTĚKU

symptom – útěk

okamžité pohnutky:

hádky, konflikt,
zákazy atd...

nenaplněné potřeby:

místo, sycení, ochrana,
podpora, hranice

**trauma, týrání,
zneužívání, deprivace,
zanedbávání**

**zdravé JÁ dítěte
genetický potenciál**

zkušenosti z Linky vzkaz domů

Šárka Laipoldová

Děti, které situace v rodině, ve škole nebo v ústavním zařízení donutí k útěku, se ocitají bezprizorně na ulici, samy, většinou bez prostředků, bez přátel a jakékoli ochrany před nebezpečím vnějšího světa. Naše zkušenosti mluví o tom, že většina dětí si tato nebezpečí velmi brzy uvědomí, vrátí se domů, obrátí se na někoho známého nebo využijí služeb Linky vzkaz domů.

Linka vzkaz domů je projektem Sdružení Linka bezpečí. Svůj provoz zahájila 1. září 2003. Jde o telefonní linku, která je speciálně určena pro děti nacházející se na útěku z domova či ústavního zařízení nebo pro děti z domova vyhozené. Mohou se na ni obrátit ale i mladí, kteří sice ještě na útěku nejsou, ale situace je pro ně tak vyhrcoená, že o útěku začínají vážně uvažovat. Neposlední skupinou dětí, kterým Linka vzkaz domů může pomoci, jsou děti a dospívající, kteří se bojí domů vrátit, ať už je to kvůli poznámce v žákovské knížce nebo ztracenému mobilnímu telefonu.

Linka vzkaz domů je tu volajícím k dispozici každý den **od 8 do 22 hodiny**. Můžete se na ni bezplatně dovolat z pevné linky vytočením telefonního čísla **800 111 113**.

Linka vzkaz domů nabízí volajícím bezpečný prostor, ve kterém se může svěřit a přitom zůstat v anonymitě. Je dbáno na zásadu důvěrnosti sdělovaných informací. Unikátnost Linky není dána jen tím, že je určena pro určitou skupinu dětí či mladých lidí, ale také tím, co volajícím nabízí.

Prvotním úkolem Linky je předávání vzkazů rodičům či jiným blízkým osobám dítěte na útěku, které se sice nechce vrátit zpět, ale přesto by rádo nechalo svým blízkým zprávu, že je naživu a zdrávo. Těm dětem, které by se domů vrátit chtěly, ale nemají odvahu rodičům zavolat, protože se bojí jejich reakce, jsou pracovníci na Lince vzkaz domů připraveni pomoci nalézt cestu zpátky.

Pokud se dítě za žádnou cenu domů vrátit nechce, pomůže mu Linka vzkaz domů zprostředkovat umístění v azylovém domě, v krizovém centru či v jiném obdobném zařízení, kde by našlo prozatímně střechu nad hlavou.

Další formou pomoci je tzv. **telefonická konference**, při které je možno propojit dítě s třetí osobou, přičemž konzultant LVD zůstává na příjmu s dítětem a může rozhovor korigovat. Konference se provádí nejvíce s rodiči dětí, s Policií ČR a OSPOD (orgány sociálně právní ochrany dětí).

Na Linku vzkaz domů se mohou obrátit také rodiče a příbuzní dětí, které utekly z domova, a mohou jim zde nechat vzkaz – například, že se mohou bez obav vrátit zpátky domů.

Pokud si závažnost situace dítěte žádá pomoc odborníka nebo kompetentního orgánu či instituce, klientovi je nabídnuto zprostředkování kontaktu s příslušnou institucí, která je kompetentní k řešení krizové situace volajícího. Je to možné díky celorepublikové databázi těchto zařízení, které má LVD k dispozici. Pokud dítě samo není schopno instituci kontaktovat, zařídí to konzultant Linky vzkaz domů.

Vzhledem k problematice, kterou na Lince vzkaz domů s dětmi řešíme, musíme

úzce spolupracovat s **Policíí ČR**, která nám nejen poskytuje data o pohřešovaných dětech, ale především je nám nápomocna v případech, kdy už je dítě bez přístřeší na ulici. Dalším naším významným pomocníkem jsou pracovníci orgánů sociálně právní ochrany, kteří pomáhají dítěti následně, to znamená, že s ním po útěku mohou zajít domů, mohou kontaktovat rodiče a řešit vzniklou situaci v rodině, případně dítě na základě soudního rozhodnutí umístí do sociálního zařízení.

Linka vzkaz domů se angažuje nejen přímo při řešení dětských útěků, ale snaží se působit i preventivně. Například se zapojila do projektu Ministerstva vnitra ČR „Svět očima dětí“, který je určen žákům základních škol a jehož tématem bylo právě dítě na útěku. Pro pedagogy jsme zpracovali odborný materiál na téma „útěky dětí“, pořádáme pro školy besedy zaměřené na tuto problematiku, o které zatím veřejnost u nás není dostatečně informována.

NĚCO ZE STATISTIK LINKY VZKAZ DOMŮ ZA ROK 2005

Na Linku vzkaz domů se častěji obracejí s konkrétními problémy **dívky (62 %)** než chlapci (38 %). Nejvíce volajících je **ve věku 12–17 let**.

Většina dětí, která se na LVD dovolá s těmito problémy, je z úplných rodin. Nejčastějšími příčinami, proč se děti na Linku obracejí, jsou **dlouhodobé problémy v rodinných vztazích (50%)**, následuje fyzické násilí (14%) a problémy ve škole (8%).

Z klientů, kteří volali na Linku vzkaz domů, 38% utíkalo z domova a 5% z ústavního zařízení. O vyhození z domova hovořilo 7% volajících. 11% dětí bylo na cestě domů (ze školy apod.), ale z nějakého důvodu se bály vrátit, a 6% volajících dětí o útěku zatím pouze přemýšlelo.

Ze statistik Linky vzkaz domů dále vyplývá, že na útěku jsou častěji dívky (65%) než chlapci (35%). Většina dětí, která se na Linku obrátila, utekla poprvé. Doba, po kterou byl klient v době volání na Linku na útěku, je nejčastěji 1 den (54%).

Příčiny dětských útěků jsou podobné jako příčiny volání dětí na Linku vzkaz domů, pouze procentní vyjádření jednotlivých příčin se lišilo:

- 64 % dětí na útěku mělo problémy v rodině
- 13 % dětí utíkalo kvůli fyzickému násilí,
- u 5 % dětí souvisel útěk s problémy se školou.

Linka vzkaz domů přijala celkem 103 vzkazů.

Z toho 35 vzkazů směřovalo od rodiče k dětem na útěku – 25 vzkazů se podařilo dětem předat.

Ve 45 případech se podařilo vzkaz od dětí předat reálnému „adresátovi“.

V dalších 133 případech si dítě při rozhovoru na LVD svůj záměr zanechat vzkaz rozmyslelo a zvolilo jiné řešení své situace.

metodika pátrání Policie ČR po pohřešovaných dětech na útěku

pplk. JUDr. Martin Kloubek

Pátrání po hledaných a pohřešovaných osobách je úkol, který Policie České republiky plní ze zákona:¹ v jeho smyslu vyhledává celostátní pátrání; přitom je oprávněna zveřejňovat údaje nezbytné k identifikaci hledaných osob. Pokud se jedná o svěřence s nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovou, kteří jsou na útěku, je úkolem Policie České republiky **spolupůsobit** při jejich vyhledávání, přičemž předmětné ustanovení citovaného zákona² ukládá Policii České republiky úkol tyto svěřence zadržet. Další postup policie po vypátrání hledané osoby nebo zadržení svěřence není upraven zákonem, ale pouze interními akty řízení. V současné době je tímto interním aktem řízení Závazný pokyn policejního prezidenta číslo 105/2005, kterým se upravuje postup při pátrání po osobách a věcech³.

V denní praxi se čas od času vyskytují potíže ve spolupráci policie s rodiči, ale mnohem častěji s organizacemi, které jsou ve smyslu zákona⁴ v právním postavení osoby odpovědné za výchovu dítěte, čímž mám na mysli především školská zařízení. Spolupráci policie se školskými zařízeními ošetřuje dosud platný Závazný pokyn Policejního prezidenta číslo 8/2002, kterým se upravuje systém práce a postupy příslušníků Policie České republiky při odhalování a dokumentování kriminality dětí a trestné činnosti páchané na mládeži. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy k tomu vydalo ve svém listopadovém Věstníku z roku 2003 „Informaci o spolupráci předškolních zařízení, škol a školských zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané“.⁵ Problém je v tom, že uvedené normy nejsou obecně závaznými právními předpisy, ale právě jen interními akty řízení, kterých se proto nelze ve vzájemném styku s ostatními účastníky dovolávat. Navíc tyto interní normativní směrnice neřeší ani nemohou řešit všechny sporné otázky, které se v běžné praxi mohou vyskytnout.

Nejdříve musíme vymezit pojmy osoba **hledaná** a osoba **pohřešovaná**, neboť z hlediska policejní činnosti se jedná o základní rozdíly.

OSOBA HLEDANÁ je ta, u níž orgán činný v trestním řízení nebo jiný oprávněný orgán rozhodl o omezení, které je podle právních předpisů⁶ policie povinna provést a ke kterému je třeba osobu nejprve vypátrat. V tomto případě se jedná o osobu, jejíž pobyt není znám a jejíž účast na úkonech trestního, občanskoprávního nebo správního řízení je nezbytná. Z hlediska trestního práva se jedná především o podezřelé, obviněné, svědky, osoby, na které byl vydán zatykač, případně uprchlé z výkonu vazby nebo trestu odnětí svobody nebo z infekční izolace zdravotnického zařízení.

Obecně to může být, ve smyslu českého právního řádu, i osoba mladistvá, kterou je dítě ve věku od 15 do 18 let⁷. Zde je na místě připomenout zákon o soudnictví ve věcech

1 zákon č. 283/1991 Sb., o Policii ČR, viz ustanovení § 2 písm. m)

2 zákon č. 283/1991 Sb., o Policii ČR, viz ustanovení § 2 písm. o)

3 donedávna byla činnost Policie ČR na tomto úseku upravena Nařízením Ministerstva vnitra ČR č. 13/2002

4 zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění platné právní úpravy

5 viz spisovou značku MŠMT 25 884/2004-24

6 zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění platné právní úpravy

7 zákon č. 71/1967 Sb., o správním řízení (správní řád)

vyhláška č. 246/1995 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, ve znění vyhlášky č. 246/1995 Sb.

mládeže⁸, který je v těchto případech užíván jako speciální právní norma ve vztahu k trestnímu řádu.

Téma je to jistě rovněž důležité, neboť velké množství dětí (mladistvých) si na útěku z domova nebo školského zařízení opatřuje prostředky pro obživu trestnou činností, případně se samy obětí trestné činnosti stávají. Další hlubší a soustavný rozbor činnosti policie na úseku pátrání po hledaných dětech však není předmětem dalšího výkladu. Jednak je to téma rozsáhlé, které by samo vyčerpalo čas vymezený tomuto příspěvku, ale především se nejedná o téma nejednotného přístupu a z toho plynoucích sporů. Postup policie je v případě hledaných osob podrobně kodifikován a právní postavení (práva a povinnosti) rodičů a ostatních osob odpovědných za výchovu dítěte je podřízeno příslušným právním předpisům.

Pouze na okraj připomenou otázku, která v praxi občas vyvolává až emotivní diskuse. Jedná se o přítomnost rodičů a osob odpovědných za výchovu při výslechu dítěte v rámci prošetřování nebo již vyšetřování v trestní věci. Mnoho pracovníků sdělovacích prostředků, ale bohužel i profesionálů zabývajících se ochranou oprávněných zájmů dětí, šíří ve veřejnosti nepravdivou informaci, že přítomnost rodičů u výslechu dítěte na policii je jejich právem, které vyplývá ze zákona. Není tomu tak.

V případě dítěte ve věku do 15 let věku rozhodne o přítomnosti rodičů nebo osob odpovědných za výchovu dítěte při výslechu, ve smyslu trestního řádu⁹, policista provádějící výslech. Důvod je zřejmý, neboť oprávněný zájem dítěte může být v rozporu se zájmem osoby domáhající se přítomnosti u výslechu, případně by přítomnost domáhající se osoby byla z hlediska taktiky vedení výslechu zcela nežádoucí. (Mám tím na mysli především hyperprotektivní rodiče, ale nejen je.)

Ochrana dítěte v průběhu výslechu je zajišťována osobou, kterou je policista povinen ve smyslu zákona přibrat,¹⁰ přičemž přítomnost rodiče nebo osoby odpovědné za výchovu přítomnost této osoby nemůže nahradit. Takto přibraná osoba musí mít odpovídající vzdělání a praxi, jejichž úroveň posuzuje daný policejní orgán. Zpravidla se jedná (bez ohledu na pohlaví osoby) o pedagoga, dětského psychologa, pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí, pediatra, ale přibrán může být například i pracovník krizového centra provozovaného občanským sdružením, pokud splňuje podmínky vzdělání a praxe. Přibraná osoba má v průběhu výslechu dítěte právo intervence k ochraně oprávněných zájmů dítěte.

Z právního hlediska není u dětí do 15 let věku podstatné, zda jsou vyslýchány z důvodu podezření, že se dopustily protiprávního činu,¹¹ či jsou osobou poškozenou trestným činem nebo svědkem trestného činu.

7 zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění platné právní úpravy, viz § 8 a § 9 s odkazem na zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění platné právní úpravy viz § 36

8 zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů

9 zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), viz § 102

10 dtto

11 zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů

U dětí ve věku od 15 do 18 let, označených v právní praxi pojmem mladiství, rozhodne o přítomnosti rodičů nebo osob odpovědných za výchovu dítěte při výslechu, ve smyslu trestního řádu, rovněž policista provádějící výslech. Zde již existuje rozdíl v procesním postavení dítěte. Při výslechu podezřelého nebo obviněného mladistvého **musí být přítomen obhájce** a vyzrozuměn je též orgán sociálně-právní ochrany dětí, který má právo přítomnosti. Pokud se jedná o dítě, které je v procesním postavení poškozeného trestným činem, může být přítomen jeho zmocněnec¹², jímž může být jak advokát, tak i obecný zmocněnec, např. rodič dítěte. V zákonem stanovených případech¹³ může státní zástupce, v řízení před soudem pak předseda senátu, ustanovit poškozenému opatrovníka.

Rodiče a osoby odpovědné za výchovu mají ovšem právo na poskytnutí základních informací o tom, proč byl výslech dítěte proveden, a dítě od policie převzít, pokud tomu nebrání jiný postup podle právních předpisů, například pokud nejsou sami rodiče podezřelí ze související trestné činnosti, nebo se nejedná o zadržení mladistvého obviněného se současným podáním vazebního podnětu na příslušné státní zastupitelství.

OSOBA POHŘEŠOVANÁ je ta, u níž bylo učiněno oznámení o pohřešování, není známo místo jejího pobytu a nejedná se o osobu hledanou. Sem tedy také spadají děti na útěku z domova. (Může se ovšem rovněž jednat o děti zatoulané nebo oběti trestného činu.) Mezi osoby pohřešované zahrnujeme také **svěence školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a preventivní výchovné péče, kteří mají soudem nařízenou ústavní výchovu**, pokud bylo školským zařízením učiněno oznámení o jejich útěku.

Výklad o postupu policie při pátrání po pohřešovaných osobách je v rámci našeho resortního vzdělávání celodenním tématem. Ve vymezeném čase se proto soustředím pouze na souhrnnou informaci o oblasti pátrání po pohřešovaných dětech, a to ve směru předpokládaného zájmu tohoto odborného auditoria. K podrobnostem je možno se vrátit v rámci některého z plánovaných workshopů.

Při pátrání po pohřešovaných dětech plní speciální úkoly jak služba pořádkové policie, tak služba kriminální policie a vyšetřování. Služba pořádkové policie zpravidla přijímá oznámení o pohřešování dítěte. Poté, co je vyhlášeno pátrání, provádí v rámci hlídkové služby kontrolu osob, které odpovídají popisu pohřešované osoby, a preventivní kontrolu na místech pravděpodobného výskytu těchto osob. Takovými místy jsou například nádraží, sportovní a kulturní akce, herny, nelegálně obydlené objekty apod. Služba kriminální policie a vyšetřování se ve své operativně pátrací činnosti úžeji zaměřuje podle konkrétních okolností zjištěných k osobě pohřešovaného dítěte. U řady dětí na útěku z domova nebo školského zařízení však není ani tak problém v nalezení a vrácení dítěte, ale v tom, že je vzápětí znovu na útěku, a to rychleji, než je administrativně vyřazeno z pátrací relace.

Na pátrání po pohřešovaných dětech se mohou mimo Policie ČR, v souladu s uzavřenými součinnostními dohodami, podílet i další specializované složky, například sbory obecní (městské) policie, Armáda české republiky, Horská služba a další.

12 zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), viz § 43 až 51 a

13 dtto, viz § 45

Okamžik, kdy je pohřešované dítě zařazeno do informační databáze Policie ČR a je zahájeno celostátní pátrání, záleží především na věku dítěte, a podpůrně také na dalších okolnostech případu.

V případech pohřešování dítěte předškolního věku přichází verze o jeho úmyslném útěku v úvahu až na závěr. Veškeré pátrací úkony jsou zahájeny neprodleně. Čím je dítě nižšího věku, tím více sil a prostředků policie okamžitě nasazuje. U starších dětí je nejdříve prováděno předběžné šetření, zda nejsou u příbuzných nebo přátel, zda se nestaly oběti autonehody apod. Služba kriminální policie a vyšetřování se rovněž zaměří na verzi, že se dítě mohlo stát obětí trestného činu. Po vyčerpání možností předběžného šetření je dítě zařazeno do pátrací relace. Notoričtí útěkáři z domova nebo školského zařízení jsou od počátku oznámení útěku předmětem zájmu specialistů¹⁴ služby kriminální policie a vyšetřování, neboť právě tyto děti, zejména pak mladiství, na svém útěku často provádějí drobnou kriminalitu.

Pokud není důvod pohřešování dítěte znám, policista vyplní s oznamovatelem tiskopis Oznámení o pohřešované osobě¹⁵. Tiskopis obsahuje základní identifikační údaje k pohřešované osobě a jejím příbuzným (také rodičům), popis podoby osoby, jejího oblečení a věci, které měla při sobě, taktické údaje k osobě, což může být vztah k určitým lokalitám nebo osobám, závislost na psychoaktivních látkách, sebevražedné sklony, trestní minulost, předpokládaný motiv odchodu a řada dalších údajů. Tiskopis dále obsahuje vyhodnocení zdravotního stavu pohřešované osoby, nákrasy chrupu a stavby těla (doplní se fotografií pohřešované osoby), záznamy o provedení předběžných a plánovaných pátracích úkonů.

Pokud je důvodem pohřešování dítěte útěk svěřence ze školského zařízení, měl by oznamující pracovník školského zařízení doručit na územně příslušný útvar Policie ČR tiskopis "Oznámení o útěku svěřence" v příloze s jednou fotopodobenkou tohoto svěřence. V běžné praxi však tento tiskopis oznamovatelem není vždy předkládán, a v takovém případě jej policista vyplní v rámci přijetí oznámení, případně oznámení shodného obsahu sepiše volnou formou.

Problémy v denní praxi občas nastávají v okamžiku, kdy je dítě na útěku z domova nebo školského zařízení policií vypátráno a má být vráceno. Tyto problémy se vyskytují v menší míře při kontaktu s rodiči, častěji při kontaktu s příslušným školským zařízením nebo spádovým diagnostickým ústavem, které si kladou podmínky, za jakých jsou ochotny dítě od policie převzít. Nejčastěji se jedná o podmínku lékařské prohlídky nebo dopravení nezletilce přímo do školského zařízení.

Závazný pokyn policejního prezidenta č. 105/2005 policistům ukládá, že útvar policie, který vypátral pohřešovanou osobu mladší osmnácti let,

1. vyzoomí zákonného zástupce odpovědného za její výchovu a vyzve jej k převzetí osoby, pokud nenastanou důvody vylučující tento postup¹⁷; je-li předání zákonnému

14 Jedná se o policisty, kteří jsou zařazeni na úseku trestné činnosti páchané dětmi, páchané na dětech, ochranou rodiny a mravnostní trestnou činností.

15 Skladové evidenční číslo MV 496

16 Skladové evidenční číslo MV 514

17 viz § 5 a 8 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

zástupci bez zbytečných průtahů neuskutečnitelné, předá jí místně příslušnému orgánu sociálně-právní ochrany dětí, aby podal návrh soudu na její dočasné umístění v příslušném školském zařízení formou předběžného opatření.

2. zpracuje “Zprávu o vrácení vypátráného nezletilce”¹⁸, kterou zároveň s osobou předá do nejbližšího školského zařízení se záchytným režimem a o této skutečnosti vyzoomují zákonného zástupce.

Útvar policie, který vypátral svěřence (dítě) s nařízenou ústavní výchovou uprchlého ze školského zařízení pro její výkon

1. zpracuje “Zprávu o vypátrání nezletilce”,
2. vyzve školské zařízení, z něhož svěřenec uprchl, k jeho převzetí; odmítne-li školské zařízení v přiměřené době svěřence převzít, předá jej do nejbližšího školského zařízení se záchytným režimem; náhrada nákladů policie vynaložených na jeho vrácení zpět do školského zařízení se povinně uplatní u školského zařízení, z něhož svěřenec uprchl¹⁹.

Na okraj je nutno připomenout, že všechny osoby, které vědomě podporují děti na útěku ze školských zařízení s nařízenou ústavní výchovou, a to včetně rodičů, mohou být odpovědné podle ustanovení o trestném činu Ohrožování výchovy mládeže podle § 217 trestního zákona.

K útěkům mladistvých ze zařízení, kde vykonávají ochrannou výchovu, se vztahuje odpovědnost za trestný čin Maření výkonu úředního rozhodnutí podle § 171 trestního zákona.

Nezletilého cizince (dítě), jehož výskyt (pobyt) byl zjištěn na území České republiky bez doprovodu zákonného zástupce, předá policejní útvar místně příslušnému orgánu sociálně-právní ochrany dětí k podání návrhu soudu na jeho umístění do specializovaného školského zařízení.²⁰

Limitujícími faktory pro volbu školského zařízení se záchytným režimem, kam bude dítě (osoba do 18-ti let věku) předána, jsou

- a) věk a pohlaví,
- b) povinná školní docházka.

Pokud je nalezené dítě v akutním ohrožení života nebo zdraví, případně trpí infekční chorobou, pak musí policie konat podle konkrétních okolností a zajistit jeho hospitalizaci. V případě intoxikace v důsledku alkoholové nebo nealkoholové toxikomanie dítě umístí do detoxikačního nebo protialkoholního zařízení. Děti do 15-ti let věku mohou být umísťovány pouze do zdravotnických zařízení. Pokud dítě v takovém stavu není, je školské zařízení povinno ho analogicky jako zákonný zástupce – rodič od policie převzít a případně lékařské vyšetření organizovat vlastními prostředky.

18 Skladové evidenční číslo MV číslo 493

19 viz § 20 odst. 2 písm. c) zákona č. 109/2005 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních, též stanovisko náměstka policejního prezidenta pro ekonomiku č. j. PPR-198/NE-2004 ze dne 17. června 2004

20 v současnosti se jedná o Zařízení pro děti-cizince Praha 5, Radlická 30, Praha 4, Kupeckého 576

Tam, kde vykonává svou pravomoc orgán sociálně-právní ochrany dětí, může se Policie ČR²¹ nebo Obecní (městská) policie účastnit pouze formou asistence (ochrany úředních osob při výkonu jejich pravomocí).

Zakončím připomenutím toho, že ani dokonalý právní předpis nemůže předvídat všechny situace. Policii ČR, školským zařízením, orgánu sociálně-právní ochrany dětí i rodičům by mělo jít o stejnou věc. Tam, kde je vůle ke spolupráci, a nikoliv pouze snaha přenášet svoji zákonnou odpovědnost na jiného, nemůže k potížím při pátrání po pohřešovaných dětech na útěku docházet.

pplk. JUDr. Martin Kloubek
(Policie ČR, služba kriminální policie a vyšetřování Praha)

PRÁVNÍ PRAMENY

- zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)
- zákon č. 94/1963 Sb., o rodině
- zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
- zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
- zákon č. 71/1967 Sb., o správním řízení (správní řád)
- zákon č. 283/1991 Sb., o Policii ČR
- zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí
- zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních
- zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů
- vyhláška č. 246/1995 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, ve znění vyhlášky č. 246/1995 Sb.
- sdělení FMZV č. 10/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte
- Věstník MŠMT, sešit 11, ročník LIX, listopad 2003, č.j. 25 884/2004-24, Informace o spolupráci předškolních zařízení, škol a školských zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané
- Závazný pokyn Policejního prezidenta číslo 8/2002, kterým se upravuje systém práce a postupy příslušníků Policie České republiky při odhalování a dokumentování kriminality dětí a trestné činnosti páchané na mládeži
- Závazný pokyn policejního prezidenta číslo 105/2005, kterým se upravuje postup při pátrání po osobách a věcech

21 viz § 2 odst. 3 zákon č. 283/1991 Sb., o Policii ČR

„Nechci tady být“

POHLED NA ÚTĚKY ZE ZAŘÍZENÍ PRO VÝKON ÚSTAVNÍ
A OCHRANNÉ VÝCHOVY

Mgr. Viktor Vanžura

ÚTĚK JAKO ZPŮSOB ŘEŠENÍ PROBLÉMU

Nechci tady být! Položme si otázku, kdo z nás se někdy s něčím podobným nesetkal? Pokud budeme sami k sobě upřímní, jistě přiznáme, že čas od času se každý z nás octne tam, kde prostě být nechce. Důvodů může být mnoho, od neznámého prostředí, cizích lidí, velkého kolektivu, který přesně nesedl naší povaze, nevhodného časového období, kdy se to jednoduše nehodí, až po obyčejný stres. I jeden z těchto zásadních důvodů nás může natolik rozladit, že jsme v nepohodě a na daném místě být nechceme.

Jak se s takovou situací dokážeme vypořádat? Většinou máme možnost rozumné omluvy, najdeme objektivní důvody, proč tam být nemůžeme, a takříkajíc se „vypaříme“. Ale nemůže se stát i nám, dospělým – chce se říci rozumným – a zkušeným lidem, že utečeme? Vždyť je to přece tak jednoduché!

FENOMÉN ÚTĚKŮ Z VÝCHOVNÝCH ÚSTAVŮ

Ve své praxi s klienty umístěnými v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy se s útekem setkávám prakticky denně. Když s nimi pracuji na toto téma, většina z nich má nejprve dojem, že jich se tento problém netýká. Pak se ale společně snažíme nahlédnout na pojem „útek“ z širšího hlediska, a dostáváme se k tomu, že každý z nás někdy před něčím nebo někým utekl. A dokonce najdeme i situace, které náš útek ospravedlní. Přesto bereme útek jako slabost, neochotu či neschopnost tvůrčího řešení vzniklé krize a na „útekáře“ nahlížíme jako na někoho, kdo selhal.

Co si můžeme představit pod pojmem útek z diagnostického ústavu? Ano, je to slabost, je to nevládnutí, je to neadekvátní řešení problému. Ale...

Diagnostický ústav je instituce, která je ve většině případů první zastávkou dítěte na jeho pouti zařízenými pro výkon ústavní a ochranné výchovy. O svém umístění si navíc nerozhodl sám, ale učinil tak za něho nejčastěji soud. Když si to srovnáme s důvody uvedenými v samém začátku, již to by mohlo stačit k tomu, aby každý, kdo je do diagnostického ústavu umístěn, nad útekem minimálně uvažoval.

Zkusme si představit, co to musí znamenat např. pro 14letého chlapce, zvyklého pohybovat se v partě se svými vrstevníky, ráno vstávat dle chuti, ne podle nutnosti jít do školy, během dopoledne sledovat filmy na videu nebo hrát hry na počítači, oběd zhltnout ve „fastfoodu“, nakoupit si sladkosti a zmrzliny dle libosti, odpoledne se projet na skateboardu nebo hrát fotbal, v podvečer si zakouřit trávu a večer přijít k rodičům, jako by se nic nedělo, pokud zrovna nemá chuť zajít s holkou do kina nebo na super diskotéku, k tomu samozřejmě bez omezení zásoby cigaret a oblečení dle poslední módy. Není útek za takových okolností pochopitelný? A co dítě, které naopak rodina odmítá, doma nemá co jíst, občas se ani nedostane do bytu nebo v něm naráží na opilé rodiče? U něho útek chápeme hůře? A co touha po svobodě a potřeba volně běhat po ulici, na což bylo dlouhodobě zvyklé?

Ze statistik a osobních zkušeností mohu konstatovat, že touha utéct z diagnostického ústavu v prvních hodinách pobytu nebo v době těsně před umístěním, kdy dítě zjistí, že ho čeká převoz od soudu nebo z rodiny v doprovodu sociálních pracovníků do diagnostického ústavu, je v kategorii mládeže téměř stoprocentní, v dětské výrazně většinová. V menšině se vyskytuje u malých dětí ze sociálně velmi slabých rodin, kdy rodiče přišli o střechu nad hlavou, děti neměly co jíst, neznaly čisté prádlo, teplou vodu, samostatnou postel, o hračkách nemluvě. Ale i v tomto ohledu se jedná skutečně o děti malé, tzn. do osmého roku věku. Ostatní minimálně myšlenka na útěk a návrat do svého prostředí, tam, kde to znám a cítím se bezpečně, zcela jistě přepadne. Sám se na jejich pocity a touhy často ptám – s odstupem času ochotně přiznávají, jak pro ně byl začátek těžký a vůbec si nedokázaly představit, že to vydrží. Potěšující může být fakt, že faktický počet úteků je mnohem nižší, ještě méně je pak samotných „útekářů“. V mládežnické i dětské kategorii se jedná přibližně o pětinu všech přijatých dětí. Počet se navíc rok od roku snižuje, což připisuji na vrub zkvalitňování péče o klienty.

Za posledních deset let se výrazně změnil přístup odborných pracovníků ke klientům. Postupně se obměňuje personál, do ústavních zařízení přicházejí noví, mladí zaměstnanci, kteří mají zkušenosti nejen z čerstvě absolvovaných škol, ale mnohdy i ze zahraničních stáží a jsou ochotni všechny získané vědomosti aplikovat při své práci. Kromě studia na vysokých školách, kde získají diplom zajišťující odbornou způsobilost a umožňující odborný růst, jsou navíc ochotni na sobě pracovat i absolvováním kurzů a výcviků. Dlouhodobé výcviky ve skupinové psychoterapii a v rodinné terapii, arteterapie a další kurzy jsou hlavně u mladších zaměstnanců na mnoha pracovištích dnes běžným jevem. Velmi cenné je zapojení do supervize, což pomáhá nejen samotnému zaměstnanci, ale i celému týmu. To vše se pak promítne i do práce s klientem.

DŮVODY ÚTĚKŮ

Útékovost ze zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy má více rovin. Jednou z nich je výše zmíněná potřeba vyřešit si vznikající problém, vyhnout se mu nejrychlejší možnou cestou bez uvažování nad důsledky. Další rovinou je vliv okolí, kolektivu. Tento důvod nemusí nutně souviset, a často ani nesouvisí, se šokem z prvního kontaktu s novým prostředím. Je nutné připomenout, že celkový počet úteků není zcela v souladu s celkovým počtem útekářů, a vzít v úvahu dobu strávenou na útěku, krátkodobé a dlouhodobé útky.

ADAPTAČNÍ ŠOK

Šok z nového prostředí a myšlenka na útěk je dána adaptačním procesem klienta. K největšímu počtu úteků dochází právě v období adaptace. Každý prožívá vytržení ze „svého“ prostředí jinak, proto je nutné ke všem dětem přijatým do zařízení přistupovat

individuálně. Obecně lze konstatovat, že adaptační období trvá v diagnostickém ústavu týden. V tomto týdnu jsou děti „hájeny“, na případné prohřešky nebo přestupky je nahlíženo mírněji, hodně času stráví individuální terapií, kdy se jim psycholog, etoped, případně jiný odborný pedagogický pracovník věnuje. Od samého začátku je pracováno i s tématem útěk.

Pravidelně při celokomunitním setkání všech dětí pokládám otázku, kdo měl v prvních hodinách nebo i dnech myšlenky na útěk. V souladu se statistikou i dlouhodobými výzkumy zvednou ruku téměř všechny. Tato technika se osvědčuje jako vhodná při uvědomování si jisté sounáležitosti, dětem v adaptačním období pomáhá zjišťovat, že v tom nejsou samy, že pocity, které prožívají, měla i většina ostatních.

VLIV KOLEKTIVU

Po ukončení adaptačního období, které prožívá každý jinak intenzivně, jinak dlouho, se pomýšlení na útěk snižuje, přesto klienti utíkají i nadále. Proč tomu tak je? Důvodů dokážeme najít velké množství. Vedle pohnutek každého jednotlivce sehrává roli i vliv kolektivu.

Diagnostický ústav, stejně jako ostatní zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, je zařízení kolektivní. Klienti zde po většinu času tráví čas společně, v rodinných nebo výchovných skupinách, často se skupiny spojují a program probíhá v rámci celé komunity. Kdo poznal sílu kolektivu, dobře ví, že kromě nezpochybnitelných pozitivních stránek se vyskytují i jistá negativa. Stačí jedna silná osobnost, která dokáže systematicky narušovat celou skupinu a manipuluje slabší jedince k takovému jednání, kterého by se za normálních okolností nedopustili. Velmi záleží na odborném přístupu pedagogických pracovníků, zda dokáží včas diagnostikovat negativně orientované klienty se sklonem k manipulaci a účinně působit na zbytek skupiny, aby se nenechal ovlivňovat.

Dlouholetou praxí s dětmi, ale i vzájemnou výměnou zkušeností s ostatními odborníky z oboru etopedie jsem dospěl k závěru, že i útky po absolvování adaptačního období se mnohem častěji vyskytují u klientů problémových, nepřizpůsobivých, negativně nastavených k jakémukoliv výchovnému snažení. Tito klienti bohužel často stáhnou na svoji stranu dítě více labilní, které např. těžce zvládá odloučení od rodiny, a utečou s ním. Skupinové útky se vyskytují častěji v dětských zařízeních, v mládežnické síti se pak většinou jedná o útky individuální. Důvody lze hledat ve větším počtu klientů s výchovnými problémy, jejich výraznější individualitě, snazším navázání se na party vně zařízení, více zkušeností s životem na ulici. I v dětských zařízeních se s tím pochopitelně setkáme, jedná se ale o děti, které věkem i zkušenostmi spadají do zařízení pro mládež, jen nemají dokončenou povinnou školní docházku.

TOUHA PO SVOBODĚ

Zkusme se na chvíli vžít do role dítěte, které je umístěno do zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Máme za sebou adaptační období, jež jsme zvládli s vypětím všech sil, touha utéct se objevila, mnohdy byla silná, ale s přispěním péče pedagogických pra-

dítě a dospívající na útěku

covníků i ostatních dětí jsme to zvládli. Co by nás nyní mohlo přimět riskovat zhoršení si postavení, hněv rodičů, sociálních pracovníků i vychovatelů, kteří nám již začali věřit? Proč bychom utíkali? Když se s klienty bavím na toto téma, většina z nich zmíní touhu po svobodě. Vyskytuje se i po adaptačním období, a to mnohdy ještě intenzivněji. Přestože zařízení umožňují návštěvy zákonných zástupců, děti pravidelně jezdí na dovolenky a velmi často absolvují činnosti mimo prostory zařízení, je touha vrátit se k původnímu způsobu života natolik silná – zvláště u těch, kteří vedli život bez větších omezování –, že jí nedokáží odolat.

Když tento důvod útěků přiřadíme k jednotlivci, dostaneme nejčastěji klienta výše zmíněného – nepřízpůsobivého, čím dál častěji se pohybujícího ve špatné partě, se zkušenostmi s drogou. Fenomén drog je, co se útěků týče, samostatná kapitola, a v našich podmínkách je to problém téměř neřešitelný.

STRACH

Dalším silným motivem pro útěk z ústavu je strach. Strach z toho, co mě čeká, ale i z toho, co se kolem mě právě odehrává. Zvláště labilní jedinci těžce zvládají sebemenší výkyvy a raději se rozhodnou utéct. Většina těchto útekářů se však spojí s útekářem toužícím po svobodě, který jej využije, aby na to nebyl sám.

Strach může u některých vyvolat i někdo z kolektivu, kdo vyhrožuje, slovně nebo fyzicky atakuje, čímž donutí jiného k útěku. Šíkana je stejně jako drogy samostatným fenoménem ve vztahu k útěkům. Každé zařízení by mělo věnovat dostatek času a úsilí, aby tento nešvar minimalizovalo, v lepším případě naprosto zamezilo jeho vzniku.

VLIV RODINY

Útekovost klientů do jisté míry ovlivňuje i rodina. Pokud rodina spolupracuje, má o dítě umístěné do zařízení zájem, důvěřuje odbornému přístupu zaměstnanců a v jejich práci nespatřuje zlo, ale jednoznačnou snahu pomáhat, dokáže svým přístupem značně eliminovat útky dětí. Naší snahou je navázat co nejužší spolupráci se zákonnými zástupci. Kdykoliv se na nás mohou obrátit s žádostí o pomoc. V případě útěku jsou vzápětí informováni, často děti sami přivezou zpět.

Hlavně u dlouhodobých útěků však spolupráce selhává. Rodiče často své děti kryjí, zapírají je i před policií. Přestože v tomto případě žije dítě jakoby „svobodně“, v důsledku na to doplatí nejvíce samo.

Zvláštním fenoménem pak jsou útky dětí, o něž rodiče nejvíce minimální zájem a které přesto opakovaně utíkají právě k nim. Odmítané dítě, psychicky silně deprivované, v rodině často týrané, bez saturace základních potřeb, nedá na svoje rodiče dopustit, idealizuje si je, samozřejmě k nim utíká. Bohužel po návratu z útěku, který nikdy netrvá déle než pár dní, je jeho psychický i fyzický stav ještě horší.

PREVENCE A NÁSLEDNÁ PÉČE

Cílem všech odborníků a samotných zařízení je co nejvíce snižovat počty útěků. To se částečně daří přístupem, větší erudovaností, v neposlední řadě i zlepšujícím se prostředím v nově opravovaných nebo budovaných dětských domovech, přesto k útěkům nadále dochází. Nejsme zařízení represivní, naším prvořadým úkolem je hledisko výchovné a edukační. Nemáme ani možnosti, jak zcela zamezit útěkům.

Jaká péče je poskytována dětem vracejícím se z útěku? Intenzivní psychologická, etopedická, s klientem se pracuje individuálně i v rámci skupinové psychoterapie. Jsme ochotni kontaktovat rodinu, umožnit setkání, hovořit o problémech útěků i se zákonnými zástupci. Vždy se snažíme nalézt prvotní příčinu, rehabilitovat od základu.

Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, hlavně pak diagnostické ústavy, které zajišťují péči o klienty zadržené na útěku po celé České republice, úzce spolupracují s dalšími institucemi, bez nichž by celkový výsledek nemohl být takový, jaký je. Patří sem Orgány sociálně-právní ochrany dětí, Policie České republiky, lékařská zařízení, DETOX, v neposlední řadě i Linka bezpečí.

Práce s klientem, který má útěkové tendence, není jednoduchá, přesto stojí za to se všem věnovat. Nikdy nevíme, kdy se sami ocitneme v situaci, ve které jako jediné možné východisko uvidíme útěk. A nic nepotěší více, než napravený útěkář, který se jednoho dne přijde pochlubit, že právě složil maturitní zkoušku.

Neberme to jako nápravu, ale jako pomoc. Dítě na útěku, nebo toužící utéct, nedělá nic jiného, než že nás v zoufalé situaci prosí, abychom se jím zabývali, všimli si ho. Nebudme neteční a věnujme maximální úsilí tomu, aby počet dětí, které odkudkoliv z jakýchkoliv příčin utíkají, byl minimální.

útěkovost dětí a mládeže z pohledu kurátora pro děti a mládež

PhDr. Helena Volechová

Toto téma je velmi obsáhlé svou problematikou a je nutno na něj pohlížet v celém kontextu poskytovaných služeb, což prezentuje i dnešní konference.

Práce kurátorů pro děti a mládež je tedy poměrně důležitým mezičlánkem celého systému sociálně-právní ochrany dětí a mládeže a je zaměřena nejen na řešení konkrétní případové práce, ale zabývá se i vyhledáváním dětí, které jsou ohroženy svým sociálním okolím, rodinou, vrstevníky, partami, trestnou činností, experimenty s návykovými látkami a jejich škodlivým užíváním a jinými negativními vlivy.

Za poslední roky sledujeme na Oddělení sociální prevence nárůst výchovných problémů u dětí a mládeže téměř dvoj- až trojnásobný. Výchovné problémy se velmi často projevují ve vztahových záležitostech rodinných, především ve vztahu rodič a jeho dítě, ve vrstevnických vztazích v partě, ve škole. Tam, kde je podceněno zachycení prvotních signálů naznačujících změny v chování dítěte, ústí situace nejen do záškoláctví, ale mnohdy právě i do útěků dětí z domova. Rodič buď ví, že je nutno zajít na místní oddělení policie a nahlásit dítě jako pohřešované, nebo přímo telefonuje na naše oddělení a ptá se, kdy má jít dítě hlásit jako pohřešované. Toto jsou však případy, kdy je dítě již v evidenci OSP. Kurátor se obvykle o dítěti-útěkáři dozví až v případě, že se dítě dopustí opakovaně útěku z domova a spáchá na útěku trestnou činnost. Nebo jsou rodiče již tak bezradní, že navštíví naše oddělení, konzultují situaci, žádají o pomoc, jak k dítěti přistupovat, jak řešit zprerhané vazby. Mezitím i škola upozorňuje na negativní změny, ke kterým dochází v jednání dítěte.

Vzhledem k tomu, že těchto případů přibývá, jedná naše oddělení s Policií České republiky o možnosti pravidelného poskytování informací o pohřešovaných dětech, zejména nezletilých. Hlášení o pohřešovaných dětech by nám byla podávána měsíčně. Tímto způsobem můžeme rychleji pomoci dětem, vstoupit do rodinného prostředí, zmapovat situaci, navrhnout způsoby řešení, která jsou přijatelná v daný moment. Předcházet tak vypjatým životním situacím jak pro děti a mladistvé, tak pro jejich rodiče.

Častěji se také v současné době setkáváme s případy, kdy řešíme krizovou intervenci přímo na Oddělení sociální prevence. Situace obvykle vypadá takto: dítě či mladistvý navštíví sociální odbor, zaklepe na kancelář kurátora a sděluje, že se odmítá vrátit domů, ať už z jakýchkoli důvodů. Dožaduje se okamžitého řešení situace. V těchto případech podrobně analyzujeme s klientem celý jeho příběh, popřípadě kontaktujeme jeho zákonné zástupce či příbuzné. V těch případech, kde skutečně není možný či vhodný návrat domů, zajišťujeme dítěti umístění do zařízení, které nabízejí dítěti přespání a předání rodičům ráno. Obvykle je to pobytové zařízení Pontis, Praha 9. Služeb tohoto zařízení využíváme i při plnění pracovní pohotovosti kurátorů a sociálních pracovníků, obvykle po pracovní době a v nočních hodinách. Děti i mladiství, kteří se ocitnou v takové situaci, jsou často vyčerpaní, unavení a bezradní. Proto je vhodné hledat další možnosti řešení v klidu až druhý den ráno.

Další zařízení, které je nám vždy a za každých okolností nápomocné, je azylový Dům tří přání na Praze 6. Dům tří přání zde bude prezentován, ale jeho nesmírnou výhodou a předností je možnost dlouhodobějšího pobytu pro děti a mladistvé, stabilizace situace pro klienta, okamžité vtažení rodiny do problému, řešení konfliktu za účasti dítěte, jeho zákonných zástupců, odborných pracovníků tohoto zařízení a kurátorů, tzn. všech zú-

dítě a dospívající na útěku

častněných. Dítě má zde pocit bezpečí, otevírá se, přičemž je zachován kontakt s rodiči a příbuznými, kteří mají zájem řešit obtížnou situaci. Dítě zde nepřerušuje kontakt se školou.

Útěky dětí z tohoto zařízení jsou minimální. Potřebovali bychom, aby takovýchto zařízení bylo mnohem více či aby byla kapacita Domu tří přání rozšířena.

Významným pro práci kurátorů na MČ Praha 5 se stal denní stacionář Malvazinky s ambulancí. Stacionář nabízí celodenní odbornou preventivně výchovnou péči pro děti s poruchami chování. V dopoledních hodinách se zde vyučují děti na základě individuálního vzdělávacího plánu. V odpoledních hodinách zde probíhají výchovné programy pod vedením odborného vychovatele na základě týdenního výchovného plánu. Stacionář je propojen s ambulancí a s pobytovým zařízením Pontis. Vzájemná propojenost stacionáře s ambulancí řeší problematiku narušeného, nepodnětného či ohrožujícího rodinného prostředí, nerespektování autority rodičů, časté konflikty i v souvislosti s rozvodovými záležitostmi rodičů, hádky a posléze i útěky z domova. Touto formou odborné péče, do které jsou včleněni samozřejmě kurátoři a rodiče, se snažíme i o snížení počtu dětí, které se ocitají na útěku.

Alarmující se pro kurátory na Praze 5 stává ovšem situace v okolí velkých obchodních domů. Zde se shlukují cizinci většinou z Bulharska, Rumunska, Ukrajiny, Slovenska, Chorvatska a jiných zemí. Jedná se o dospělé, kteří sem přivázejí zejména nezletilé ve věku 9 až 14 let a využívají je nejen ke kapesním krádežím kabelek, mobilních telefonů apod., ale i k prostituci. Většinou tito dospělí mají plnou moc k tomu, aby doprovázeli tyto děti do ČR, Německa a dalších zemí, nejsou jejich zákonnými zástupci. Často se vymlouvají na to, že jen republikou projíždějí, aniž mají potřebné doklady k vycestování s dítětem. V těchto případech se již jedná o organizované gangy. Tyto děti nemají mnohdy ani poněti, co je to školní docházka, jsou zvyklé žít na ulici a živit se pouličními krádežemi, spí v hotelích, bytech, na nádražích, kde se dá, každý den někde jinde. Jsou na útěcích delší dobu a mnohdy jsou zdevastované jak psychicky, tak fyzicky. Tyto děti a mladistvé sice kurátoři v nezbytných případech umisťují na základě rozhodnutí soudu formou předběžných opatření do specializovaného zařízení pro děti-cizince v Praze 4, ale i odsud děti utíkají a zdržují se na území ČR a nadále páchají trestnou činnost. V současné době je toto zařízení plně vytížené, takže jsme postaveni do situace, kdy zvažujeme i se soudci a policií ČR každé rozhodnutí. Jen u poměrně malého procenta takto zničených dětí se podaří pomoci a „nastartovat“ jim šťastnější osud.

Ale vraťme se zase k nám, k dětem, kterým se na útěcích ze zařízení, většinou z výchovných ústavů, daří zůstat na útěku půl roku, rok i více, nebo se jedná o chronické útekáře, kteří se v zařízení, jak se říká, jen ohřejí a zase vyráží dál. Někdy je skryje dokonale a na dlouhou dobu rodina nebo vypomůžou dobří známí, u těch větších je řešením squat či ulice, nádraží, kanál, někdy byty...

I toto téma trápí kurátory. Jak zamezit tomu, aby doba útěku netrvala opravdu třeba dva roky? V současné době máme i děti s nařízenou ochranou výchovou na dlouhodobých útěcích. Naše oddělení eviduje za měsíc duben například šest dlouhodobých útekářů. I přes opakované žádosti z naší strany o šetření a zajištění těchto útekářů na místní oddělení PČR se nedaří k těmto dětem dostat, podávání podnětů k zahájení trest-

ního stíhání rodičů pro ohrožování mravní výchovy dle § 217 Tr. zák. se míjí účinkem. V těchto případech se snažíme vyhledávat děti vlastními silami. Máme zhruba jednou za měsíc či za dva stanovené tzv. žurnální dny, tj. neúřední dny, kdy vyrážíme do ulic, do ohrožených lokalit MČ Praha 5, kde se domníváme, že by se útěkáři mohli zdržovat, a zde provádíme místní šetření. Někdy i za účasti Městské policie. Mohlo by se zdát, že tento způsob vyhledávání je pouze kapkou v moři řešení otázky útěkářů. Ale někdy nám nezbyvá nic jiného, přestože jsou kurátoři velmi pracovně vytíženi. Toto je alespoň pokus, jak nerezignovat.

A nakonec uvádím několik údajů z ročního výkazu o výkonu sociálně právní ochrany dětí za rok 2005. Kurátoři pro děti a mládež mají celkem 592 klientů za rok, z toho 263 nezletilců a 329 mladistvých. Za rok 2005 řešilo OSP 205 výchovných problémů u dětí a mladistvých, uložilo 32 výchovných opatření, podalo 11 návrhů na ústavní výchovu. Za rok 2005 evidujeme 18 dětí a mladistvých v ústavní výchově a 4 ochranné výchovy.

Stav útěkářů za I. pololetí roku 2006 je takový, že 3 mladiství s nařízenou ochrannou výchovou jsou dlouhodobě na útěku, 5 nezletilých a mladistvých s nařízenou ústavní výchovou je na dlouhodobých útěcích.

Závěrem je nutné říci, že díky spolupráci kurátorů pro děti a mládež s výše uvedenými odbornými pracovišti a díky týmové práci se nám daří snižovat procento dětí na útěku z domova, pomáhat jim stabilizovat rodinné zázemí a navazovat zprerhané vazby.

PhDr. Helena Volechová

(vedoucí Oddělení sociální prevence – MČ Praha 5)

útěky dětí, co jim předchází a co následuje

ÚLOHA A MOŽNOSTI AZYLOVÉHO DOMU PRO DĚTI

MUDr. Elena Turnovská

PŘEDSTAVENÍ AZYLOVÉHO DOMU PRO DĚTI

Azylový dům pro děti je zařízením rodinného typu s 10 lůžky. Služby jsou určeny dětem od 3 do 18 let, které se ocitly v důsledku rodinné krize v takovém ohrožení, že musí být na přechodnou dobu umístěny mimo vlastní rodinu. Naším cílem je poskytnout dítěti ochranu před traumatizujícími vlivy krize, která je mnohdy vyvrcholením vleklých problémů v rodině. Během pobytu dítěte v AD rodiče či jiné pečující osoby dochází do AD na ambulantní konzultace a společně hledáme řešení, aby se dítě mohlo vrátit do ošetřeného rodinného prostředí. Často se jedná o rodiny, jejichž problémy se předávají z generace na generaci. Jsme si vědomi, že krátkodobý pobyt dítěte u nás a současná práce s rodinou sice zlepší aktuální situaci dítěte a rodiny, ale riziko recidivy problémů v míře, kterou rodina sama nezvládne, je veliké. V dlouhodobé perspektivě chceme proto nalézt způsob, jak rodinu podpořit a provázet i po ukončení pobytu dítěte u nás. Cílem je přispět ke snížení počtu dětí, kterým je navrhována ústavní výchova. Tu považujeme za indikovanou až po vyčerpání všech možností podpory členů rodiny, jiných pečujících osob či při vážném ohrožení dítěte.

Při své práci vycházíme z předpokladu, že v zařízení rodinného typu působí terapie prostředím, je možný individuální přístup k dítěti a rodině, snadněji se projeví přirozený potenciál dítěte, který je pak možno rozvíjet. Základním předpokladem podpory je týmová práce personálu, který je sestaven tak, abychom mohli profesionálně zajistit kvalitní služby s ohledem na všechny aspekty krize rodiny a její důsledky na psychický a fyzický stav dítěte. V pobytové části pracuje pět výchovných pracovníků s VŠ či VOŠ vzděláním pedagogického, speciálně pedagogického, psychosociálního či sociálně-právního zaměření, kteří zajišťují nepřetržitý provoz a jsou v bezprostředním každodenním kontaktu s dětmi. Na ambulanci pracuje lékařka-psychoterapeutka, etopedka, ambulantní sociální pracovníce a 2 terénní sociální pracovníce zajišťující provázanost a pokračování služeb i po ukončení pobytu dítěte u nás. Za nezbytnou považujeme spolupráci se všemi zainteresovanými institucemi a organizacemi státní i nestátní sféry, které se na řešení problémů rodiny podílejí.

DĚTI NA ÚTĚKU JAKO ČASTÍ KLIENTI AZYLOVÉHO DOMU

Děti na útěku jsou jednou z častých indikačních skupin, v jejichž zájmu se na nás obracejí sociální pracovníci, kurátoři, policie či Linka bezpečí. Pro tyto děti máme vyhrazena tzv. krizová lůžka. Jsou určena ke krátkodobému, jednodennímu pobytu, jehož účelem je poskytnout dítěti bezpečí a umožnit sociálním pracovníkům OSPOD řešit situaci v terénu. Další vývoj situace je závislý na příčině, která dítě vedla k tomuto jednání, což můžeme ilustrovat na několika příkladech z praxe:

Byla u nás dívka, žačka 9. třídy ZŠ, která volala na Linku bezpečí, v žádném případě se nechtěla vrátit domů, byla tedy u nás přes noc. Ani ráno nechtěla o návratu domů

dítě a dospívající na útěku

slyšet. Po setkání s rodiči ale nechtěla pro změnu slyšet o dalším pobytu v azylovém domě. Přesto nešlo její útěk bagatelizovat, proto jsme domluvili ambulanti docházení dívky k nám a rodičům doporučili rodinnou terapii. Pohled dívky i rodičů na útěk byl samozřejmě diametrálně odlišný. Dívka měla obavu, že se rodiče rozvedou a že ona je jen trápí a dělá jim starosti. Měla staršího úspěšného bratra, se kterým se srovnávala a který jí byl často dáván za vzor. Rodiče sice připouštěli vztahovou krizi, ale byli přesvědčeni, že ji zvládnou, a pohled dcery považovali za přehnaný. Proto nepovažovali rodinnou terapii za potřebnou. Dle jejich názoru dcera utíkala před řešením nakupených problémů, hlavně ve škole. V 8. třídě měla několik čtyřek. Opravila si známky a byla přijata na střední školu, kterou si vybrala. Měla radost z dosaženého úspěchu a s prázdninami ukončila docházení k nám; na první pohled by se zdálo, že se tím zvýšilo její sebevědomí. S odstupem několika měsíců začala opět utíkat z domu.

Z uvedeného je zřejmé, že nelze podpořit dítě bez účasti rodičů, od nichž v první řadě dítě očekává uznání, potvrzení a přijetí.

17letý chlapec se k nám dostal po několika dnech na útěku z Moravy, utekl od babičky, které byl svěřen do péče a žil u ní se dvěma staršími bratry. Trval na tom, že chce jít do dětského domova, a z jeho projevu bylo zřejmé, že toto rozhodnutí není unáhlené a že si od svých starších bratrů dost vytrpěl. Ústavní výchova byla v jeho případě jediným možným řešením.

Z Moravy se k nám dostali i dva 13letí spolužáci, jeden z nich si nerozuměl s novým partnerem matky a přemluvil kamaráda, aby na útěk nebyl sám. Pro oba si druhý den přijeli rodiče a další nezbytnou podporu zajistily sociální pracovníce z místa bydliště, které obě rodiny znaly.

A jiné dvě téměř osmnáctileté dívky z Brna se rozhodly, že utečou do Německa, ale v Praze si to rozmyslely a po několika dnech bloudění byl dohodnut pobyt v DOMu. U nás čekaly, než se uvolní místo, ale nevydržely režim a utekly i od nás.

14letý chlapec opakovaně utíkal od otce, kterému byl po vleklých porozvodových sporech rodičů svěřen do péče. Pobýval u nás celé školní pololetí a zvládl to velmi dobře, ačkoli s tak dlouhým pobytem nepočítal ani on, ani rodiče. Soudní spory rodičů, které začaly léta před přijetím chlapce k nám, nejsou dodnes vyřešeny.

Další 16letá dívka měla za sebou již několik útěků, při posledním, který předcházal pobytu u nás, podala i trestní oznámení na otce pro fyzické trestání. Trestní oznámení nakonec vzala zpět, ale i po návratu domů se úteky opakovaly a dívka nadále žila pro sebe ohrožujícím způsobem bez schopnosti respektovat autoritu a pravidla.

17letý chlapec měl mnoho neomluvených hodin na učilišti, kázeňské problémy a podmíněné vyloučení, stupňovaly se neshody s matkou, která požadovala zlepšení ve škole, útěk následoval po vyhocení situace, kdy manžel matky chlapce fyzicky potrestal. Již krátký pobyt chlapce u nás ukázal, jak složitou situaci musí rodina řešit a jak je nutná rodinná terapie a dlouhodobá systematická psychoterapie chlapce vzhledem k výrazné labilitě a psychosomatickým obtížím.

POSTOJ DŮVĚRY A HLEDÁNÍ KONSTRUKTIVNÍHO ŘEŠENÍ

Když je dítě u nás, máme za sebou první orientační rozhovor, který nám umožní alespoň povrchní seznámení se situací, zatímco sociální pracovníci OSPOD informují rodiče a zjišťují jejich pohled na útek. Nejčastěji se pak domlouváme na společném setkání v AD. První rozhovory jak s dítětem, tak s rodinnými příslušníky jsou plné strachu, hněvu, obviňování, velmi často se po útěku obě strany obávají vzájemného setkání, děti nechtějí slyšet o návratu, rodiče se cítí dotčeni. V této fázi je velmi důležité zaujmout nestranný, neodsuzující postoj, uklidnit obě znesvářené strany a nabídnout možnost řešit krizovou situaci s odstupem, který umožní dočasný pobyt dítěte mimo rodinu. Tím je pro rodinu tato těžká situace přeměňována k řešení problému a pobyt dítěte v AD přestává být vnímán jako trest či selhání.

V úvodu jsem hovořila o terapii prostředím, kterou nevidím pouze v příjemném estetickém interiéru AD, ale hlavně v základním vstřícném postoji. Naší snahou je klienta (za klienta považujeme dítě i rodinu jako systémový celek) přijmout, pochopit, nehodnotit, neodsuzovat, a tím podpořit vznik pocitu bezpečí a důvěry v řešitelnost situace s počáteční podporou nestranných odborníků a postupným předáváním kompetencí na rodinu.

PRAVDIVÁ ANALÝZA SITUACE KLIENTA A SPOLUPRÁCE SE SOCIÁLNÍMI PRACOVNÍKY

Příčiny vedoucí k útekům dětí nemůžeme identifikovat na základě povrchních informací, které máme k dispozici při řešení krizové situace. Hovořím o tom proto, že opakovaně, prakticky ve všech případech přijatých dětí, se situace na začátku pobytu jeví zcela jinak, než jak se ukazuje paralelně s hlubším poznáním problémů rodiny. To se týká i dětí, které přijímáme na azylová lůžka, máme možnost udělat podrobnější anamnézu a příjem připravit. U krizových příjmů jsme mnohem více závislí na informacích sociálních pracovníků OSPOD, kteří příjem zprostředkovávají. Naše zkušenosti jsou takové, že v případě dobré spolupráce nejenže usnadníme práci jeden druhému, ale otevírá se možnost skutečné podpory rodiny. Přiblížím příklady z praxe:

Sedmnáctiletá dívka utekla z domova poté, co již neunesla neustálé výčitky rodičů a stupňující se konflikty, které i v minulosti opakovaně řešila útekem. Dívka se nechtěla vrátit domů s odůvodněním, že to bude stejné, doma se nic nezmění a ona už to nevydrží. Sociální pracovnice kontaktovala rodiče a poté přijela s matkou, abychom domluvili, co dál. Matka zpočátku s pobytem dívky u nás nesouhlasila, v úvodním rozhovoru jsme ji tedy seznámili se službami, které nabízí naše zařízení, a co čeká jak dívku, tak rodiče. Nakonec jsme našli řešení přijatelné pro obě strany, naplánovali jsme přijetí dívky s odstupem několika dnů, kterému předcházelo ještě jedno ambulantní setkání s oběma rodiči a sociální pracovníci k doplnění informací. Pro ustaranou matku byl pobyt dívky

dítě a dospívající na útěku

u nás již přijatelnější a k celé situaci se mohl vyjádřit i otec, který s pobytem též souhlasil, stejně jako s pravidelnými konzultacemi na naší ambulanci. Se sociální pracovníci jsme domluvili, jak dále spolupracovat v zájmu rodiny, s čím se mohou rodiče obracet na ni a co budeme řešit v rámci našeho zařízení.

Máme ale i negativní zkušenosti, kdy možnost spolupráce nebyla využita:

Obrátila se na nás matka čtrnáctiletého chlapce, která žila odloučeně od jeho otce a měla před sebou cestu mimo republiku. Matka chtěla chlapce seznámit s prostředím, kde bude po dobu její nepřítomnosti. Chlapci se u nás líbilo, s pobytem souhlasil, a vše bylo připraveno tak, aby mohla matka odjet s pocitem, že zajistila pro syna dobrou péči. Matka pak přišla ještě jednou, bez syna, aby vysvětlila složitost rodinné situace. Obávala se reakce otce chlapce, od kterého odešla a který ji v minulosti opakovaně fyzicky ohrožoval, takže byla nucena vyhledat služby organizace zaměřené na domácí násilí. Domlouvali jsme možnosti návštěv otce, proti kterým matka nic nenamítala, stejně jako setkávání chlapce s otcem, kterému nebránila ani v minulosti. Větší děti totiž z našeho zařízení dojíždějí samy do školy a chlapec měl školu v blízkosti otcova bydliště. Asi 3 týdny před tímto plánovaným příjmem chlapec utekl od matky a na policii nahlásil nepřiměřené fyzické trestání a zneužívání přítelem matky. Sociální pracovníce OSPOD, která nás kontaktovala, řešila situaci umístěním chlapce v našem zařízení na základě předběžného opatření soudu, aniž brala zřetel na námi poskytnuté informace i okolnost, že jsme s matkou v kontaktu a že s pobytem syna u nás nejenže souhlasí, ale sama si ho před tímto zvratem událostí domluvila. Vycházeli jsme při tom ze zkušenosti, že řešení soudní cestou většinou rodiče odradí, a my pak hůře získáváme jejich důvěru. Spolupráce, rozdělení kompetencí a sdělování informací považujeme za nezbytné v zájmu ochrany dítěte, ale v tomto případě k tomu nedošlo. Pobyt u nás měl chlapci poskytnout neutrální bezpečné prostředí s možností přípravy na systematickou terapii. Chlapec po měsíci pobytu u nás projevil přání být u otce a jeho vztah k matce se ve srovnání s prvním setkáním na ambulanci změnil ve značně negativní. Pobyt byl ukončen bez možnosti terapeutické podpory.

VNITŘNÍ PŘÍČINY ÚTĚKŮ

Příčiny útěků dětí nemusí být jen vnější, kdy dítě utíká před konkrétním příkořím. Zvláště období vývojových krizí, puberta a adolescence, je období velmi náročné pro obě strany, rodiče i děti. Během krátké doby pobytu u nás se projeví i hlubší příčiny a jiné formy obranných reakcí. Děti jsou bezprostředně po přijetí rády, že si odpočinou od rodinných stereotypů, kterými se v rodině řeší problémy a které jsou většinou pro obě strany nevyhovující. Vlídne přijetí, současné vymezení podmínek, řádu, pravidel při pobytu u nás je jimi zpočátku pozitivně vnímáno, děti slíbí cokoli, ale jakmile zjistí, že na tom skutečně trváme, jsme vystaveni podobné konfrontaci jako rodiče. Děti opět reagují obranně, útekem či útokem.

V případě již zmíněné sedmnáctileté dívky s opakovanými útekami byl pobyt u nás velmi

těžce akceptovatelný matkou, zatímco dívka v AD chtěla zůstat a všechny podmínky se jí zdály přijatelné. Dívka ví, že jsme v kontaktu se školou, že jí všichni podpoří, přesto i během pobytu u nás chodí za školu a při učení je znát, že obsah je to poslední, co ji zajímá. Neustále zkouší, kam až může zajít v porušování pravidel, takže jsme nakonec nuceni pobyt předčasně ukončit a pokračovat v podpoře rodiny ambulantně. Dívka utíká nejen z domova, ale i před konfrontací se situacemi, které pro ni představují nepřiměřenou zátěž. Utíká do ideálních představ, jak jednou bude pomáhat lidem (studuje školu se sociálním zaměřením), utíká před dospělostí, která ji čeká, zvládne-li vývojovou krizi adolescence. Tak složitý je proces, který dívka zřejmě zažívá na úrovni intrapsychie. Na úrovni interpersonální musí zvládnout separaci od rodičů, proces oboustranně velmi těžký a bolestivý. Navíc se po ní chce, aby se učila, opravila si známky, převzala zodpovědnost za své jednání a neřešila vyhrocené situace způsobem, který ji ohrožuje. Dívka je součástí své rodiny a vztahy mezi jejími členy dělají situaci ještě složitější.

Chceme-li hovořit o podpoře rodiny, musíme všechny tyto aspekty brát v úvahu. Děti potřebují potvrzení svých nejbližších, hlavně rodičů. Naším úkolem pak je vytvořit rodině takové podmínky, aby její členové mohli nahlédnout příčiny krize a svůj podíl na jejím vzniku, a dále zprostředkovat vzájemnou domluvu na řešení konfliktů takovým způsobem, aby byl přijatelný pro všechny členy rodiny. Není-li to možné, s čímž se setkáváme velmi často, tak alespoň nalézt způsob dlouhodobé podpory, tak aby dopad nedostačující péče či nemožnosti rodičů domluvit se byl pro dítě co možná nejméně traumatizující. Nefunkčnost rodiny do té míry, že vážně ohrožuje psychický a fyzický vývoj dítěte, je důvodem jeho umístění mimo vlastní rodinu, nicméně její další podpora a provázení je na místě i v tomto případě, aby nebyl kontakt dítěte s rodiči úplně přerušen.

PSYCHOHYGIENA PRACOVNÍKŮ AZYLŮVÉHO DOMU

Dítě na útěku, zajištění jeho ochrany a nalezení optimálního řešení je situace krizová a stresující pro všechny zúčastněné. Se stresovými reakcemi, útekem či útokem, se setkáváme nejen u dítěte a rodinných příslušníků, ale i u nás samých, kteří se snažíme krizovou situaci dítěte a jeho rodiny řešit. Neměli bychom podceňovat negativní emoce, které v nás naše práce může vyvolávat. Málokdy se setkáme s pozitivní odezvou, spíše jsme opakovaně konfrontováni s frustrací a bezmocí. Humanistický postoj, který vychází z pozitivního pohledu na člověka, umožňuje vnímat situaci rodiny celostně. Snaha je směřována k podpoře toho, co je v člověku dobrého, proto se neuchyluje k povrchnímu hodnocení a hledání viníka, ale orientuje se na řešení problému s vědomím jeho komplikovanosti.

Hovořila jsem o nezbytnosti spolupráce. Už sama okolnost, že se můžeme s někým poradit, nahlas přemýšlet, společně hledat, je cestou k nalezení optimálního řešení; rozdělení kompetencí zmírňuje dopad stresujících faktorů, které jsou v oblasti pomoci ohroženým dětem a jejich rodinám přirozenou součástí práce. Chceme-li v dítěti a jeho rodině vzbudit

dítě a dospívající na útěku

dit důvěru v to, že budou schopni řešit situaci jinak než způsobem ohrožujícím sebe nebo okolí, měli bychom v to v první řadě věřit sami, věřit ve smysluplnost vlastní práce. K humanistickému postoji je třeba dospět, nelze ho vnutit, jedná se o proces vyžadující čas, zkušenost, odvahu a odhodlání nevzdávat se, nevidíme-li hned efekt.

PROBLÉMOVÉ DĚTI

Klienty azylového domu jsou vesměs děti, které mají problémy s agresivitou vlastní či svých nejbližších, a řeší je různými formami útěků, jak byly popsány výše. Tyto děti mají více či méně zřejmou poruchu chování, jsou impulzivní, agresivní, velmi často vidíme nerovnoměrný vývoj osobnosti. Nemají prakticky žádnou motivaci k učení, k aktivním činnostem, zájmům adekvátním věku, zato předčasně holdují zájmům, které je ohrožují. Jiné děti mají spíše tendenci k úniku, útěku do svého fantazijního světa či do nemoci, jsou uzavřené, nedůvěřivé, plaché. Prakticky všechny mají problémy se sebehodnocením, sebedpřijetím a sebedůvěrou. Mají problémy ve vztazích s vrstevníky, často je z nich cítit bezradnost, neumí odhadnout, co druhý svým jednáním myslí a co se od nich očekává, či neumí ohodnotit následky vlastního jednání. Jsou citlivé na ponížení a nespravedlnost, kterou bohužel vidí i v tom, když vypracovat domácí úkol. K dětem, které u nás pobývají, tyto projevy patří. Jsou takové, protože je mnohdy kruté zkušenosti přinutily bránit se. Přesto jim to neubírá na hodnotě. Chceme-li těmto dětem skutečně pomoci, musíme hledat důvody, které je vedou k těmto obranným reakcím, hledat pomoc pro rodinu, aby se děti nemusely uchýlovat k projevům, které ohrožují je samotné či jejich okolí a které bez včasné podpory přerostou tak, že už pomoci nelze.

VZTAHY V RÁMCI AZYLOVÉHO DOMU

Na úrovni azylového domu jsme měli možnost přesvědčit se, jak důležitá je týmová práce personálu a jak těžké je k ní dospět. Chceme-li vytvořit dětem bezpečné, pevné, důvěryhodné prostředí, je nezbytný vzájemný respekt, podpora a důvěra mezi členy týmu. Děti potřebují pravidla a přijímají je tehdy, když jsou po nich vyžadována všemi. Nepřestanou zkoušet naši pevnost a důslednost, jsou mistry v hledání a nalézání našich slabín. Potřebují autoritu a respekt k ní, ale nejdříve musíme obstát v jejich svérázném testování, jsme-li toho skutečně hodni. A nám nezbyvá, než vydržet, nebo si dopřát potřebný odpočinek. Při této práci narážíme na své limity a velmi záleží na motivaci. Proto nepodceňujeme význam supervizí, psychohygieny, vzdělávání, sebezkušenostních seminářů a výcviků. Ačkoli se snažíme prostředím i postojem vytvořit pro děti příjemné podmínky, nemůžeme zavírat oči před skutečností, že jsou děti nadále v některé z obranných pozic, utíkají či

útočí. Jsou na ni mnohdy léta zvyklé a změna postoje je dlouhodobým procesem, k jehož zahájení můžeme pouze vytvořit podmínky. I změna prostředí, ať je sebestříjemnější, je sama o sobě stresující, neboť se děti musí přizpůsobit něčemu novému, neznámému, nejistému. A tak jsme svědky vytváření koalic dětí proti výchovným pracovníkům, neboť tak se cítí silnější a méně zranitelné, ale o to hůře zvladatelné; jindy vytváří koalice skupinky dětí proti sobě navzájem, či většina proti jednomu dítěti. V rodinném zařízení vidíme, jak silná je tendence k exkomunikaci. Jindy jsme svědky snahy dětí vnést nespár mezi jednotlivé členy týmu. I ti jsou neustále konfrontováni s rizikem vytváření koalic, které je na první pohled posilují, ale tým jako celek znejišťují. Vytváření důvěry mezi členy týmu je stejně jako vytváření důvěry dětí k nám procesem, který je v situaci stresu velmi náročný, stále vystavovaný zkouškám a nejistotám.

Kromě vztahů v rámci azylového domu vznikají vztahy s rodinnými příslušníky a s pracovníky jiných pomáhajících profesí. Na všech úrovních interpersonálních interakcí můžeme buď společně hledat a vzájemně se podporovat s cílem nalézt řešení problémů dítěte a jeho rodiny, nebo hledat viníka a vnějšího nepřítele, kterého je třeba odsoudit a potrestat. Již možnost volby mezi těmito alternativami je součástí procesu vzniku spolupráce, důvěry a nasměrování na řešení problému s neustálým vědomím toho, že dítě a jeho rodina jsou cílem našeho zájmu a péče.

MUDr. Elena Turnovská

(ředitelka Azylového domu Přemysla Pittra pro děti, jehož zřizovatelem a provozovatelem je Dům tří přání o.s.)

náhradní výchovná péče v reálné podobě

PaedDr. Jiří Pilarš

V posledních několika málo letech se dříve než kdy před tím zvýšila v tisku četnost článků na téma náhradní výchovná či ústavní péče o děti v naší republice. Bohužel, zatím na úrovni pouhého napadání a obran mezi neziskovým sektorem a státem. Jsme svědky záměrných zkreslování údajů, ale i reality ze strany některých osob, které v povědomí běžného občana často platí za velké znalce dětí a jejich problémů.

Nevyřešených otázek je v systému péče o děti vychovávaných mimo původní rodinu skutečně mnoho. Obvyčně každý resort, který je za část této problematiky zodpovědný obtížně přiznává, že právě v jeho části systému, za kterou je zodpovědný, Chceme-li hledat řešení jak se dostat ven ze začarovaného kruhu náhradní výchovy u nás, měli bychom se patrně nejdříve pozastavit u klíčových bodů systému a popsat jejich limity z pohledu jeho dalšího možného vývoje.

KLÍČOVÁ MÍSTA

Nejprve vzpomeňme na klíčová místa celého systému a jejich přístup k problematice. Jsou jimi příslušná ministerstva (financí, školství, práce a sociálních věcí, zdravotnictví, vnitra, spravedlnosti), kraje, obce a dále pak dílčí instituce, včetně neziskových organizací. Nemusím zdůrazňovat, jak důležitá je potřeba spolupráce jednotlivých ministerstev. Jelikož míra meziministerské dohody a určité nadresortní koordinace je závislá jednak na politické vůli vlády jako celku a jednak na schopnosti jednotlivých ministrů spolu komunikovat, zaměřím se ve svém příspěvku na ty instituce, které zásadním způsobem ovlivňují kvalitu péče přímo v denním životě.

Orgány sociálně právní ochrany dětí (dále OSPOD) mají v popisu práce především ochranu práv a nároků dětí na příznivý vývoj a řádnou výchovu včetně jejich zájmů a působení na obnovení narušených funkcí rodiny. Tedy především preventivní práce vůči selhávání rodiny, pomoc při řešení složitých situací rodin jevících se jako rizikových a snaha na udržení rodiny pohromadě. Jak ale mohou tuto funkci orgány OSPOD smysluplně zajišťovat, když v průměru na jednu sociální pracovníci, pracovníka, připadá více než tři sta a v nejproblematičtějších regionech dokonce téměř šest set problémových rodin. Po přechodu OSPOD z okresů na obce s rozšířenou působností totiž necitlivou místní sociální politikou zmizelo více než 20 % míst sociálních pracovníků. Důsledkem je pak nesystémová práce postrádající jakoukoliv prevenci selhání rodiny, ne vždy promyšlené umísťování dětí do ústavní péče (někdy předčasné, někdy pozdní), absence práce s rodinou po odejmutí dítěte v rámci její revitalizace ve jménu vytvoření možnosti rychlého návratu dítěte z ústavu zpět do původní rodiny. Řešení mezní – odebrání dítěte z rodiny, se stává postupně standardním krokem ve jménu jeho dalšího zdárného vývoje. I proto máme v současné době ve výchovných zařízeních více než 7 500 dětí a téměř všechny kapacity naplněny.

Můžeme říci jasným viníkem jsou OSPOD, ale bylo by to nespravedlivé a nekorektní. Na vině tohoto stavu je především regionální politika, která, ač blíže občanovi, jej příliš nevidí

a rodinu vnímá často jen jako téma pro volební program, z jehož realizace posléze mizí. Problémová rodina je pak pocítována ne jako nemoc, kterou je třeba léčit, ale pouze jako koule u nohy při obtížné realizaci vzletných politických frází.

Rozhodujícími články při umístění dítěte do ústavní péče nebo jeho potrestání jsou **soudy**. Velkým problémem bývá přes přítomnost zákona o soudnictví ve věcech mládeže přístup soudů k dětské problematice. Jejich pomalost je v zrcadle relativity času u dětského věku ještě pomalejší a nezřídka i formální rozhodování některých soudců o umístění dítěte v ústavu bez toho, že vůbec mají představu o dítěti i o zařízení kam jej svým rozhodnutím posílají někdy vše komplikuje. Už vůbec tristní jsou případy dětí cizinců, které přicházejí na základě rozhodnutí soudce do ústavu a až tam se zjistí, že je cizinec zjevně někdy i několikrát starší, než má uvedeno v rozhodnutí. Také rozdílné posuzování okolností nařizování ochranných výchov (pro neinformované ochranná výchova je ukládána jako trestní opatření za provedení trestný čin, výchova ústavní jako pomoc dítěti v jeho dalším vývoji) bývá z pohledu odborníků v systému ústavní a ochranné výchovy diskutabilní. Neudržitelná by měla být skutečnost, že za opakované malé krádeže je nařízena ochranná výchova a např. za násilnou trestnou činnost pouze výchova ústavní. A případy, kdy se soudce rozhodne, že náhradou za vyšetřovací vazbu bude výchovné zařízení a násilníka na něhož nestačí ani po zuby ozbrojení „rambové“ z řad policie nasměruje tam, kde slouží mnohdy vychovatelky ženy, je již ve své absurdnosti naprosto mimo komentář. Nerozumím tomu, proč nemívají soudy svá rozhodnutí podložena soudně znaleckými posudky odborníků z oblasti speciální pedagogiky či psychiatrie, když v jiných oblastech rozhodování soudních znalců využívají. Výchovné zařízení, ač je dítě v jeho dlouhodobé péči, nebývá účastníkem soudního řízení a je postaveno pouze do pozice diváka, který jen může doufat, že jej soud k přímé účasti přizve.

V případě dětí se závažnými poruchami chování, byť v akutní psychiatrické atace, či v akutní intoxikaci po užití drog býváme svědky jejich pravidelného odmítání **psychiatrickými léčebnami**. Čím známější případ ve své komplikovanosti, tím pravděpodobnější je odmítnutí žádosti o umístění dítěte v léčebně, byť pouze na přechodnou dobu. Pracovníci ústavů nezřídka zažívají, že dítě je po přijetí do psychiatrické léčebny vzápětí propuštěno z důvodů neplnění léčebného režimu či s poukázáním na jeho zklidnění. Až po návratu do ústavu vychází najevo, že je „zklidněno“ pouze díky silné medikaci a problémový stav se vrací po odeznění účinnosti léků, které často nemůže dítě užívat delší dobu.

Další problém vyvstane, zadrží-li dítě na útěku **policie**. Díky nejednotnosti v přístupu k zadrženým dětem, kdy se míjí názory utvářené praxí Policie ČR a od života vzdálenými interpretacemi některých teoretiků Ministerstva vnitra, dochází k rozdílným v přístupu policistů k zadrženým dětem. Jedni se snaží dítě zadržet a, jsou-li peníze na benzín, dopravit zpět do výchovného zařízení, druzí je pouze vyslechnou a dříve než si ústav po vyzoomění pro dítě přijede, pouští zpět na ulici ve jménu pochybné interpretace práv dítěte, přestože tímto „dodržením práva dítěte“ je ohrožují sami.

DŮSLEDKY

Realitou je omezená akceschopnost výchovných zařízení, která se postupně stávají odkladištěm všech těch dětí, které ve společnosti selhávají a jsou pro ni nepohodlné. Soudy ani OSPOD nezajímají námitky odborníků z praxe, že se někdy jedná o umístění ve výchovném zařízení jako o kontraindikaci dalšího vývoje dítěte (z důvodů psychické problémy velice obtížná adaptabilita, osobnost bez pravidelné medikace nezvladatelná, apod.), nepřipouští si, že jsou typy dětí v podmínkách dětského kolektivu adaptace neschopných. Děti utíkají, aby se po čase vrátily zpět buď na základě zadržení, nebo prostě z důvodu, že je bytí mimo ústav přestal bavit.

Pracovníci výchovných zařízení si stále častěji uvědomují jakousi osamocenost v problému. Bohužel, s tímto pocitem se velice rychle šíří syndrom vyhoření a rychlé psychické opotřebovanosti, vedoucí k vysoké fluktuaci pracovníků. Je nedostatek smysluplných zájemců o místa ředitelů v těchto zařízeních. Personální problémy často akcelerují návštěvami různých ochránců práv dětí, kteří, máje často při své rané dospělosti zkušenosti pouze vyčtené z literatury, přesvědčují výchovné pracovníky o jejich chybách, o lepších řešeních, o např. nutnosti dodržování samostatných vycházek a dovolenek i u dětí, které za sebou při samostatném pohybu mimo zařízení zanechávají pouze oběti svých činů, o zbytečnosti dohlížecích systémů a dalších zabezpečovacích prvcích a o nových metodách, které již byly ve skutečnosti dávno odzkoušené. Média dávají větší prostor těm, kteří sbírají laciné body neobjektivním a záměrně lživým napadáním systému a ty, kteří s dětmi skutečně pracují často přehlíží.

Stoupá procento dětí, které nikoliv jen verbálně, ale i fyzicky napadají ostatní spolubydličí a výchovné pracovníky. Stoupá procento dětí, které jsou schopny za maximálního nasazení výchovných pracovníků jen minimální a často jen dočasné pozitivní změny, protože motivaci, kterou i v zařízeních získávají, bez odpovídajících návazných sociálních aktivit po propuštění rychle ztrácí. On totiž neexistuje ze strany sociálních služeb propracovaný zachytný systém, jenž by byl schopný vstřebat a ochránit tyto jedince, jejichž osobnost je i po zplnolení často na úrovni pubescentů.

JAK DÁL?

Při neutěšeném popisu stávajících mechanismů je nabíledni potřeba změny, potřeba inovace jednotlivých rizikových prvků systému. Jedním z doporučení Výboru OSN pro práva dítěte je koordinace náhradní výchovné péče z jednoho místa. Vytvoření samostatného ministerstva je v současné době neprůchozí, možná i zbytečné. Nicméně model koordinace aktivit resortů z pozice jednoho nadresortního orgánu, za jehož činnost by bylo zodpovědné jedno z ministerstev je možností reálnou.

Ve školské legislativě existuje spousta prvků, které přispívají ke zkvalitňování činnosti výchovných zařízení. Je kladen důraz na individualizaci péče, na transformaci dětských

domovů v zařízení rodinného typu, kde v každé skupině budou stáli vychovatelé. Sourozenci nebývají od sebe oddělováni, postupně se stabilizuje množství střídajících vychovatelů pracujících s dětmi, a děti získaly větší prostor k osvojení návyků potřebných pro samostatný život. Bude vytvořen prostor pro výraznější oddělení dětí s nařízenou ústavní či uloženou ochrannou výchovou a tedy, změní-li soudy svůj často formální přístup, budou se jen minimálně setkávat malí zločinci s ostatními dětmi.

Nerad bych, aby text vyzněl jako svalování viny na druhé. I ve výchovných zařízeních je spousta problémů, které se nedaří dostatečně rychle odstraňovat, především pak dostatečné množství kvalitních, potřebně vzdělaných odborníků. Je ale pravdou, že se začíná pozitivně vracet investice ministerstva školství do různých forem vzdělávacích kurzů a investice do zásadních stavebních úprav, bez nichž by pracovat nově prostě nešlo. V zařízeních zaměřených na více narušené děti a mládež zřizovaných ministerstvem je stále více pracovníků, kteří získali potřebné vzdělání, i ti, kteří mají zkušenosti s psychoterapií. Ministerstvo postupně začíná zavádět ve svých zařízeních i supervizní intervence, které by měly výrazně přispět ke zkvalitňování práce. Každý pedagogický pracovník musí projít psychologickým vyšetřením, zda je skutečně vhodnou osobou pro tuto náročnou práci.

Pro orgány sociálně právní ochrany dětí **by měla být zákonem dána norma, která by stanovila alespoň přibližný počet rodin na jednoho pracovníka** a tedy vymezila, do kdy se může jednat o práci smysluplnou, stojící za to, aby do ní stát investoval.

S potřebou navýšení stavu sociálních pracovníků je v přímé souvislosti **nutnost ekonomického spolupodílení se obce na pobytu „svého“ dítěte ve výchovném zařízení**. Vznikla by tak motivace přemýšlet, zda není výhodnější investovat do navýšení míst pracovníků OSPOD a vytvořit tak prostor k práci s rizikovou rodinou, než odvádět státu do rozpočtu na výchovnou práci ústavů za každé „své“ dítě finanční částku, kterou lze využít i jinak. Obec by měla pocítit, že se nevěnuje prevenci a své problémy pouze přesouvá jinač.

Soudy by měly, jako je to běžné v jiných evropských zemích, po určitém čase přehodnotovat aktuálnost svých rozhodnutí o umístění dětí do ústavní péče.

Existuje jistě ještě spousta dalších možností jak zlepšit současnou situaci v systému náhradní výchovné péče. Zkusme se nad nimi už konečně zamýšlet. Ale bez alibismu a výmluv vůči vlastním chybám.

PaedDr. Jiří Pilar
(ředitel odboru speciálního školství MŠMT)

co Sdružení Linka bezpečí nabízí?

...Linka bezpečí (podobně jako jiné pomáhající instituce) se ve své funkci „přesahuje“. Tím, že pomáhá jedněm, pomáhá i druhým – tj. celé společnosti. Vzdělává ji, vychovává a činí citlivější vůči všemu zlému, co se děti neblaze dotýká. A za to si zaslouží dvojnásobné poděkování!... Prof. PhDr. Zdeněk Matějček

● LINKA BEZPEČÍ

- linka telefonické krizové intervence určená dětem a mládeži do 18 let (studenti do 26 let)
- telefonní číslo **800 155 555**
- dostupnost z celé České republiky z pevné i mobilní sítě
- **k dispozici nepřetržitě 24 hodin denně**, po celý rok
- **volání je zdarma**
- zaručená anonymita pro volající

co nabízí Linka bezpečí:

- **telefonickou pomoc** pro děti a mládež v krizi
- **pomoc prostřednictvím chatu** na portálu www.centrum.cz
- na Linku bezpečí je možno se obrátit s různými trápeními, které dítě tíží
- v případě nutnosti zprostředkuje Linka bezpečí volajícím dětem kontakt na odborné pracoviště v místě jejich bydliště nebo momentálního pobytu
- v závažných případech provádí Linka bezpečí se souhlasem dítěte intervenci, tzn. kontaktuje instituci v místě bydliště dítěte a žádá za dítě o pomoc při řešení problému

● LINKA VZKAZ DOMŮ

- telefonická linka určená především dětem a mladým lidem, které situace v rodině, ve škole nebo v ústavním zařízení donutí k útěku nebo těm, kteří o tomto kroku prozatím jen uvažují
- na Linku vzkaz domů se mohou obrátit také rodiče a příbuzní dětí, které utekly z domova, a mohou jim zde nechat vzkaz – například, že se mohou bez obav vrátit zpátky domů
- telefonní číslo **800 111 113**
- dostupnost z celé České republiky z pevné i mobilní sítě
- volání zdarma z pevné sítě (dále dle standardních tarifů mobilních operátorů)
- mobilní číslo **777 111 113**
- volání na mobilní linku je zpoplatněno dle standardních tarifů jednotlivých operátorů
- **obě linky jsou k dispozici denně od 8 do 22 hodin**, po celý rok
- v nutných případech možnost přepojení po 22. hodině na Linku bezpečí

co nabízí Linka vzkaz domů:

- prvotním úkolem Linky je předávání vzkazů rodičům či jiným blízkým osobám dětí na útěku, které se nechťejí vrátit zpět, ale přesto by rády nechaly svým blízkým zprávu, že jsou naživu a zdraví

- dětem, které by se domů vrátit chtěly, ale nemají odvahu rodičům zavolat z obavy z jejich reakce, je Linka vzkaz domů připravena pomoci nalézt cestu zpátky
- pokud se dítě nechce vrátit domů, pomůže mu Linka zprostředkovat umístění v azylovém domě, v krizovém centru či jiném obdobném zařízení, kde najde prozatímně střechu nad hlavou

● INTERNETOVÁ LINKA BEZPEČÍ

ilb@linkabezpeci.cz

- pro všechny, kterým je bližší komunikace prostřednictvím e-mailu
- Internetová linka bezpečí je tak dostupná např. pro české děti (i dospělé) v zahraničí a děti se sluchovým handicapem či vadou řeči
- **odpovídáme nejpozději do tří pracovních dnů**
- pro pisatele je zaručena anonymita

co nabízí Internetová linka bezpečí:

- poradenství
- kontakt na odborníky

● RODIČOVSKÁ LINKA

- linka je určena dospělým, kteří mají potřebu konzultovat své rodinné starosti
- na Rodičovskou linku se obracejí rodiče (prarodiče, ostatní členové rodiny, pedagogové), kteří mají problémy při výchově dětí, nacházejí se v obtížné životní situaci nebo jejichž děti mají psychické a osobnostní problémy
- Rodičovskou linku mohou kontaktovat všichni, kdo mají podezření na týrání, zneužívání a zanedbávání dítěte ve svém okolí
- telefonní číslo **283 852 222**
- **k dispozici v pondělí od 13 do 16 hodin a ve středu od 16 do 19 hodin**
- mimořádné provozní hodiny ve dny vysvědčení

co nabízí Rodičovská linka:

- telefonickou krizovou intervenci
- rodinné a výchovné poradenství
- kontakt na odborníky a příslušné instituce poskytující sociální služby

Ústavní 91/95

181 21 Praha 8

bankovní spojení: 888 777 444/0300

info@linkabezpeci.cz

www.linkabezpeci.cz

**Sdružení Linka bezpečí bylo založeno
13. 4. 1994 s cílem pomáhat dětem
a mládeži nejen v jejich obtížných
životních situacích, ale i při jejich
každodenních starostech a problémech.**

dítě a dospívající na útěku

sborník z konference

vydalo: Sdružení Linka Bezpečí © 2006

(www.linkabezpeci.cz)

Ústavní 91/95, Praha 8

grafická úprava: Studio Marvil

tisk: JPM tisk, spol. s. r. o., Na Popelce 19/1187, Praha 5

Praha 2006